

S T A D I A

HELSINGIN AMMATTIKORKEAKOULU

Sijaisvanhemmuuteen kasvamisen prosessi

Sosiaalialan koulutusohjelma
Ylempi ammattikorkeakoulututkinto
Opinnäytetyö
Kevät 2008

Heidi Kaipio

Koulutusohjelma		Suuntautumisvaihtoehto	
Sosiaalialan koulutusohjelma		Ylempi ammattikorkeakoulututkinto	
Tekijä/Tekijät			
Heidi Kaipio			
Työn nimi			
Sijaisvanhemmuuteen kasvamisen prosessi			
Työn laji	Aika	Sivumäärä	
Opinnäytetyö	Kevät 2008	69	
<p>TIIVISTELMÄ</p> <p>Opinnäytetyöni on osa Sosiaali- ja terveysministeriön alaista Helsingin kaupungin lastensuojelun perhehoidon kehittämishanketta. Perhehoidon tuki- ja sosiaalityön painopistettä pyritään siirtämään kriisityöstä ja korjaavasta työstä laadukkaaseen ennaltaehkäisevään työhön. Tämän opinnäytetyön tutkimustehtävä oli kerätä tietoa sijaisvanhemmuuteen kasvamisesta, erityisesti siitä muutoksesta, minkä ensimmäinen sijaislapsi tuo vanhemmuuteen ja perheeseen. Pysin löytämään jotain erityistä, juuri sijaisvanhemmuuteen kuuluvaa vanhemmuutta, sekä niitä asiantiloja, jotka tukevat suotuisaa kehitystä tai koettiin erityisenä haasteena.</p> <p>Aineistoni koostuu neljän perheen alkutaipaleen tunnelmista sijaisperheeksi kasvamisen prosessissa. Perheet sijaitsevat fyysisesti kolmessa eri kunnassa Etelä-Suomessa ja Hämeessä. Kaikissa perheissä oli ainakin yksi biologinen lapsi, joten vanhemmuus sinänsä ei ollut uusi asia. Sijoitushetkellä sijoitettavat lapset olivat iältään 1,5 vuodesta 4 vuoteen. Käytin tutkimusmenetelmänä puoli-strukturoituja teemahaastatteluja. Jotta muutos vanhemmuudessa tavoitetaan, haastattelut toteutettiin kahdessa vaiheessa. Ensimmäisen haastattelukierroksen perheisiin tein 1 - 2,5 kuukautta sijoituksesta ja toinen vierailu perheisiin toteutui 8 kuukautta - 1 vuosi myöhemmin.</p> <p>Merkityksellisiä tuloksia ovat sijaisvanhempien kokema pelko lapsen menettämisestä ja sen vaikutus kiinnittymiseen, biologisten lasten haasteellinen asema sijaisperheessä ja sijaisperheen tuen riittämättömyys erityisesti sijoituksen alussa. Sijaisvanhemmuutta pidetään vaativampana kuin biologista vanhemmuutta, joka sujuu usein intuitiolla. Sijaislapsen kanssa uskotaan vaadittavan kasvatustietoisuutta, jolloin oman toiminnan vaikutuksia lapseen mietitään enemmän.</p> <p>Tulokset tukevat kehittämishankkeen tavoitetta sijoituksen alkuvaiheen tiiviimmän tuen tarpeesta. Tukea saattavat tarvita myös sijaisperheen biologiset lapset, mikä tulee tiedostaa ja huomioida entistä paremmin. Sijaisperheen kiintymyssuhteet ja niiden erityiset haasteet on monimutkainen ja merkityksellinen asiakokonaisuus, jota pidän tärkeänä jatkotutkimuksen kohteena.</p>			
Avainsanat			
lastensuojelu, sijaishuolto, perhehoito, sijaisvanhemmuus			

Degree Programme in		Degree	
Social Services		Master of Social Services	
Author/Authors			
Heidi Kaipio			
Title			
Development Process in Foster Parenting			
Type of Work	Date	Pages	
Master´s Thesis	Spring 2008	69	
<p>ABSTRACT</p> <p>This thesis was part of a larger developmental project of the Helsinki City Family Services commissioned by the Ministry of Social Affairs and Health. The main emphasis and support of Family Services is to shift from crisis-orientated and corrective intervention to early prevention. The research goal of this thesis was to collect information on the development of skills in foster parenting, with emphasis on changes that a first foster child brought to the new foster family. I attempted to isolate specific features of foster parenting that were considered either to support these skills or to hinder them.</p> <p>The material consisted of the stories of four families and their development as foster families. The families resided in three different areas in the provinces of Etelä-Suomi and Häme. The families all had at least one biological child, so the challenges of parenting were not unfamiliar to them. Foster children were between the ages of 1.5 and 4 years. I used a partially structured, theme based, interview as my research method. In order to understand the development in foster parenting skills, I executed the interviews in two parts. The second interview was held 8-12 months later.</p> <p>The most interesting results of this research were: the fear of losing the foster child and how this affected parents´ attachment to the child, the challenging position of the biological child/children within the new foster family and the foster parents´ feelings of inadequacy, especially in the beginning of the foster placement. Foster parenting was felt to be more challenging than biological parenting, because it did not lean much on intuition. It was also felt that awareness of upbringing was needed because the effects of one´s own actions were pondered more often.</p> <p>The results of this study support the goals of the project of the Family Services of Helsinki, where the need for early intervention was identified. The needs of biological children within the foster family may also need to be addressed more openly. The challenges of attachment in relationships within the foster family are complex and need to be addressed in further studies.</p>			
Keywords			
child welfare, foster care, foster home, foster parenting			

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TUTKIMUKSEN TAUSTAA	3
	2.1 Tutkimusongelma ja sitä ohjannut esiymmärrys	3
	2.2 Sijaisperheet osana lastensuojelun perhehoitoa	4
	2.3 Perhehoidon nykytila Suomessa	6
	2.4 Perhehoidon kehittämishanke 2006-2008	8
3	ERILAISET PERHEET JA VANHEMMUUS	9
	3.1 Perhe muutoksessa	9
	3.2 Vanhemmuuden monet muodot	10
	3.3 Ammatillinen vanhemmuus	13
	3.4 Kiintymyssuhde sijaislapsen ja sijaisvanhemman välillä	16
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	20
	4.1 Tutkimustehtävä	20
	4.2 Tutkimuksen kohdejoukko ja aineiston kerääminen	21
	4.3 Aineiston analyysi	24
5	TUTKIMUKSEN TULOKSET	27
	5.1 Perheen uudelleen rakentuminen ja kiinnittyminen	27
	5.1.1 pelko sijaislapsen menettämisestä vaikuttaa kiinnittymiseen	29
	5.1.2 Sijaissisaruiden haasteet ja ilot	31
	5.2 Sijaislapsen biologinen suku ja historia	33
	5.2.1 Yhteydenpidon monet haasteet	34
	5.2.2 Jaettu vanhemmuus	35
	5.3 Sijaisvanhemman identiteetti	36
	5.3.1 Sijaisvanhemmuuden erityisyys	36
	5.3.2 SWOT-analyysi	38
	5.3.3 Mistä tukea ja apua	40
	5.4 Sosiaalityön merkitys sijaisperheelle	44
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	46
7	POHDINTA	53
8	LÄHTEET	58
	LIITTEET	
	1. Sähköposti sijoittajasosiaalityöntekijälle	62
	2. Perhehoitajien ensimmäisen teemahaastattelun runko	63
	3. Perhehoitajien toisen teemahaastattelun runko	65
	4. Pitkäaikaisen perhehoidon prosessit	67
	5. SWOT-analyysi. Ensimmäinen haastattelu	68
	6. SWOT-analyysi. Toinen haastattelu	69

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni tavoitteena on tarkastella sijaisvanhemmaksi kasvamisen prosessia ja erityisesti sen alkuvaihetta. Tutkimukseni kohde, sijaisvanhemmuus, asettuu yhteiskunnassamme haastavalle perheen ja vanhemmuuden alueelle. Perheen käsitys syntyy ja muotoutuu aina uudelleen ja heijastaa yhteiskunnassa hallitsevia piirteitä. Myös sijaisvanhemmuus on osa koko perheen prosessia ja sitä määrittelee yhteiskunnassa vallitsevat arvot ja käsitykset.

Perhehoidossa yhdistyvät perheenäidin työ ja ammattityö. Huostaan otettujen lasten sijoittaminen perhehoitoon integroi perheet osaksi julkista palvelujärjestelmää. Perheen resurssien hyödyntäminen on laitoshoidoa edullisempaa. Tähän julkisen vallan intressiin yhdistyy usein perhehoitajien halu yhdistää ansiotyö ja omien lasten hoito. (Julkunen 2006: 117.)

Huostassa olevien lasten kokonaismäärä on viime vuosina kasvanut 2-6 % vuosivauhtia. Lapsen oikeus kasvaa perheessä ei toteudu kovinkaan usein, sillä vain 35 % sijoitetuista on perhehoidossa. Perhesijoitusten suhteellinen osuus maassamme on ollut jo pitempään laskussa laitoshuollon osuuden kasvaessa tasaisesti. (Lastensuojelu. SVT. Stakes 2007.) Mainittakoon, että Helsingin kaupunki, Suomen suurin lastensuojelun sijoittaja, on onnistunut kääntämään perhehoidon osuuden viime vuosina kasvuun (Mantila 2008). Perhehoidolla tarkoitetaan lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä hänen biologisen kotinsa ulkopuolella, yksityiskodissa. Perhehoidon tavoitteena on antaa perhehoidossa olevalle lapselle mahdollisuus perheenomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin. (Perhehoitoliitto 2008.)

Pitkäaikaiseksikaan tarkoitetut perhesijoitukset eivät kestä aina kovin pitkään vaikkei sijaishuollon tarve poistu. Tarja Janhunen on tutkinut perhesijoitusten katkeamisten taustalla olleita syitä sekä asianomaisten kokemuksia siihen liittyen. Mielenkiintoinen havainto oli, että suurin osa katkenneista perhehoidon sijoituksista katkeaa ensimmäisten kolmen sijoitusvuoden aikana. Tästä voidaan päätellä, etteivät olemassa olevat tukirakenteet sijoituksen alussa ole riittäviä lasten ja perheiden tarpeisiin nähden. (Janhunen 2007.)

Opinnäytetyöni on osa Helsingin kaupungin perhehoidon laajempaa kehittämishanketta, jonka tavoitteena on perhehoidon laadun parantaminen työprosessien jäsentämisen kautta. Erityisesti pyritään huomioimaan perhesijoituksen alkuvaiheen tiivis tuen tarve, ja painopistettä pyritään siirtämään kriisityöstä ja korjaavasta työstä ennaltaehkäisevään työhön.

Opinnäytetyön tarkoitus on kerätä tietoa sijaisvanhemmuuteen kasvamisesta. Sijaisvanhemmuudesta löytyy aiempaakin tutkimusta, mutta kohdejoukoksi on usein etsitty kokeneita sijaisvanhempia. Tämä työ keskittyy sijaisvanhemmuuden alkumetreille. Tutkin siirtymävaihetta, kun perheestä tulee sijaisperhe, vanhemmista sijaisvanhempia ja perheen biologisista lapsista sijaissisaria. Tämän kaiken keskellä ja lähtökohtana on lapsi, josta tulee sijaislapsi.

Tutkimuskohde ja -aihe ovat minulle läheisiä, sillä toimin kunnallisena, ammatillisena perhehoitajana, eli olen itse sijaisäiti. Aineistoa kerätessäni kahdella haastattelukierroksella ja vierailulla, pääsin seuraamaan neljän perheen muuttumista sijaisperheeksi.

Alussa syvennän tutkimuksen lähtökohtia, ja kirjoitan aiheeseen liittyvät ennakkokäsitykseni, sekä kerron Helsingin kaupungin perhehoidon kehittämishankkeesta. Tämän jälkeen seuraa teoreettinen osuus, joka käsittelee perhettä ja sijaisvanhemmuutta vanhemmuuden ja ammatillisuuden kasvun näkökulmasta, sekä kiintymyssuhdeteoriaa. Neljännessä kappaleessa kuvaan tutkimustehtävän, toteutuksen ja haastatteluaineiston analyysin. Kappale viisi sisältää tutkimuksen tulokset, jota seuraa yhteenveto ja lopuksi pohdin tätä kaikkea.

Sijoituksen onnistumista tukee sijaisvanhemman sitoutuminen sijaislapseseen, sekä kokemus omasta riittävydestä ja jaksamisesta sijaisvanhempana. Tärkeää on myös luottamus tarvittavan tuen saamiseen sijoituksen alusta alkaen. Laadukas sosiaalityö on oleellinen osa onnistunutta sijoitusprosessia. Tutkimukseni tuoma tieto auttaa kehittämään perhehoitajien koulutusta ja tukea. Tämä puolestaan vahvistaa heidän jaksamistaan, mikä saattaa pelastaa sijoituksen suunnittelemattomalta katkeamiselta.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTAA

2.1 Tutkimusongelma ja sitä ohjannut esiymmärrys

Tutkimuksen päätehtävänä, tutkimusongelmana, on luoda käsitystä siitä, mitkä tekijät ovat vaikuttamassa sijaisvanhemmuuteen kasvamisessa. Sijaisvanhempana kasvaminen on vanhemmuuden kehittymistä, mutta peruskysymys on, miten sijaisvanhemmuus eroaa tavallisesta vanhemmuudesta, ja mitkä seikat tukevat suotuisaa kehitystä.

Esiymmärrys valitsemaani tutkimusaiheeseen tulee omakohtaisesta kokemuksesta ja sosiaalialan koulutuksesta. Se, että tutkimusaiheeni on hyvin lähellä omaa arkeani ja elämäkokemustani, asettaa omat haasteensa. Kirjoittamalla esiymmärrykseni ja ennakkosenteeni ennen aineiston keräämistä, olen pyrkinyt tiedostamaan tutkimusaiheeseen liittyviä kokemustapojani, ja uskon paremmin voivani arvioida sen osuutta ja vaikuttavuutta tutkimukseeni.

Orientoituessani tähän tutkimukseen palasin mielessäni aina niihin aikoihin, jolloin tein päätöksen perhehoitajaksi ryhtymisestä. Biologiset lapseni, joista yksi on erittäin haastava, olivat saavuttaneet kouluikänsä, ja elämä tuntui jotenkin seesteiseltä. Minulla oli sosiaalialan koulutus ja lastensuojelun työkokemusta nuorisokodeista, joten tunsin itseni vahvaksi ja valmiiksi kohtaamaan uusia haasteita.

Vaikeasti oirehtivia lapsia odotellen, minä ja mieheni, päätimme innokkaasti ottaa haasteen vastaan. Meidän molempien ajatuksissa taustalla oli halu tehdä oikeasti tärkeää työtä, mikä toisi omalla kohdallani mahdollisuuden yhdistää työ- ja kotielämä, ammatillisuus ja persoona. Uskoin, ja uskon yhä, työni huostaan otettujen lasten parissa olevan tuloksellisempaa kotona tehtynä kuin laitosmaailmassa. Koti ja perhe sinänsä toimivat eheyttävänä tekijänä.

Lähtökohtainen ajatuksemme oli ottaa sijaislapset perheeseemme varttumaan biologisten lastemme rinnalle. Näin tapahtui, mutta meidät yllätti se intensiteetti, jolla sijoitettujen lasten biologiset vanhemmat olivat mukana arjessamme. Lasten yhteys heihin oli tii-

vis, ja kiintymys vahva. Sijoitukset tehdään toistaiseksi voimassaoleviksi, ja koska meidän sijaislastemme kohdalla mahdollinen paluu syntymäkoteihin ei ollut täysin poissuljettua, biologiset vanhemmat kulkivat puheessamme mukana lasten arjessa. Sittemmin perheeseeni on tullut myös lapsia, joiden yhteys biologiseen taustaan ei ole ollut kovin tiivis, lapsia, jotka todennäköisesti eivät palaa synnyinvanhemmilleen. Myös heille on ollut tärkeää tieto siitä, että kunnioitan heidän vanhempiaan, enkä ole viemässä heidän paikkaansa äitinä. Meitä äitejä voi olla kaksi.

Tiivis yhteistyö lasten biologisten vanhempien kanssa on ollut parhaimmillaan lähinnä jaettua vanhemmuutta. Yhteisten tavoitteiden asettaminen on tukenut meidän molempien vanhemmuutta. Syntymävanhempien kunnioittaminen lasten ensisijaisina vanhempiina on ollut tärkeää, ja ehdoton edellytys ansaita lasten kunnioitus sijaisvanhempana. Välillä työnkuvan rajaaminen vain lapsiin, on ollut vaikeaa. On tärkeää ymmärtää, etten ole vanhemman tukihenkilö, vaan yhteistyömme on lapsesta lähtöisin, ja sen keskiössä on aina lapsi. Toisinaan näkemykseni lapsen parhaasta on ollut ristiriidassa biologisten vanhempien ajatusten kanssa. Tämä haastaa ammatillisuuden, ja pistää vuorovaikutustaidot koetukselle. Sosiaalityön tarkoitus ja tehtävä on tarvittaessa olla puskurina ja tukena.

Huostaanottoon päädytään usein siksi, ettei vanhemmuus ole ollut riittävän vankalla pohjalla lasten tarpeita ajatellen. Sijoitettujen lasten vanhemmuuden tarve on ollut kyltymätön, eikä sitä ole voinut tyydyttää, vaikka on ollut läsnä ja käytettävissä. Omasta jaksamisesta huolehtiakseni, olen opetellut myös kieltäytymään. Välillä on otettava omaa aikaa.

Jos ammentaa itsensä tyhjiin, voimaantuminen vie kauemmin kuin tässä työssä on varaa. Oman kaikkivoipaisuuteni olen saanut unohtaa heti alussa. Olen saanut tukea sosiaalityöntekijältä, perhehoidon sosiaalihojaajalta, vertaisryhmistä ja työnohjauksesta. Tärkeää on ollut myös parisuhteessa saamani tuki ja kannustus. Koska perhe on tiivis kokonaisuus ja osiansa summa, parisuhteen vaikeudet heijastuvat välittömästi myös lasten kanssa jaksamiseen. Sijaisperhe perhemuotona asettaa parisuhteelle monenlaiset haasteet, ja tuki vanhempien keskinäisen ajan järjestämiseksi palvelee myös lasten etua.

2.2 Sijaisperheet osana lastensuojelun perhehoitoa

Lastensuojelulaissa sijaishuollolla tarkoitetaan lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Lapsi voidaan sijoittaa sijaishuoltoon vain sosiaalilautakunnan huostaanottopäätöksellä. Sosiaalilautakunta on velvoitettu tekemään huostaanottopäätös ja järjestämään sijaishuolto (LsL) 16 §:n mukaan

”jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla rinnastettavalla käyttäytymisellään,

jos avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia taikka ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi

ja

jos sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.”

Puhuttaessa sijoitetuista lapsista, tarkoitetaan sosiaalilautakunnan päätöksellä kodin ulkopuolelle, joko avohuollon tukitoimena huostaan otettuna, tai jälkihuoltona sijoitettuja, lapsia ja nuoria. Perhehoito on lapsen hoidon, kasvatuksen ja huolenpidon järjestämistä kodin ulkopuolella, yksityiskodissa. Pitkäaikaisessa perhehoidossa lapsen on mahdollista saada turvallinen kasvuympäristö, sekä korvaava kiintymys- ja vuorovaikutussuhde. Perhesijoitus tehdään aina toistaiseksi, sillä lapsen, sekä hänen syntymäperheensä tilannetta arvioidaan säännöllisesti. Pitkäaikaisen perhehoidon sosiaalityöntekijä toimii sekä lapsen, sijaisperheen, että lapsen syntymäperheen tukijana. (Helsingin kaupunki, sosiaalivirasto 2007.)

Helsingin kaupungin perhehoidosta on olemassa erilaisia muotoja: Sijaisperheeseen lapsi sijoitetaan suunnitelmallisesti. Perhehoito on kodinomainen tapa järjestää lapsen hoito ja kasvatusta. Sijoitukset tehdään yleensä toistaiseksi. Kriisiperheet päivystävät, ja pystyvät ottamaan lapsen lyhyellä varoitusajalla, suoraan kriisitilanteesta. Helsingissä sijoitusten kesto vaihtelee viikosta vuoteen. Ammatilliset sijaisperheet ottavat erityishoitoa vaativia lapsia. Ainakin toinen perheen vanhemmista on kotona, ja häneltä edellytetään alan koulutusta. Tukiperheen tarkoitus on vahvistaa lapsen omien vanhempien jaksamista. Hoitoa tukiperheessä järjestetään avohuollon tukitoimena ja se keskittyy viikonloppuun ja loma-aikoihin. Perhehoidon aikana tuetaan lapsen yhteydenpitoa biologisiin vanhempiinsa ja läheisiin ihmisiin. (Helsingin kaupunki, sosiaalivirasto 2007.)

Tutkimukseni kohdistuu sijaisperheen vanhemman vanhemmuuden kasvuun ja muutokseen. Samat tekijät määrittävät perhehoitajan vanhemmuuden kasvua perhehoitomuodosta riippumatta. Sijaisvanhemman synonyyminä käytän perhehoitaja-nimikettä, joka mielestäni kuvaa rooliin ammatillisen otteen. Lähtökohtainen ajatukseni on, että sijaisvanhempana tai perhehoitajana toimiminen, sisältää sekä vanhemmuuden että ammatillisen näkökulman. Tämän vuoksi pidän perusteltuna molempien nimikkeiden rinnakkaista käyttöä. Biologisen vanhemman rinnalla ja synonyyminä käytän syntymävanhemman nimikettä.

2.3 Perhehoidon nykytila Suomessa

Tuoreimpien (2007) tilastojen mukaan vuonna 2006 kodin ulkopuolelle oli sijoitettuna 15 628 lasta ja nuorta. Sijoitettujen kokonaismäärä on kasvanut 1990-luvun alusta lähtien 2 - 5 prosentin vuosivauhtia. Näistä perhehoidossa on 35 % (5506) ja laitoksissa 49 % (7611) ja 16 % muussa huollossa. Perhehoidon osuus lasten ja nuorten sijoituspaikkana on viimeisen parinkymmenen vuoden aikana laskenut suhteessa muihin sijoituksiin. (Lastensuojelu. Suomen virallinen tilasto. Stakes 2007.)

Sijoituksia kodin ulkopuolelle tehdään entistä enemmän. Ne ovat usein lyhytaikaisia ja aiempaa useammin niitä kertyy useita samalle lapselle. (Pösö 2004: 209.) Taustatekijät huostaanotoissa ovat edelleen samoja kuin ennenkin: Vanhempien päihteiden käyttö, väkivalta, mielenterveysongelmat ja kyvyttömyys huolehtia lapsen tarpeista (Känkänen – Laaksonen 2006). Viime aikoina on kiinnitetty huomiota lasten lisääntyneeseen oirehdintaan. Tämä tuo omat haasteensa myös sijaisperheille.

Vuonna 2004 valmistuivat sijaishuollon valtakunnalliset laatukriteerit sijaishuollon toimijoiden ja Lastensuojelun Keskusliiton yhteistyönä RAY:n rahoittamassa Laituri-projektissa. Kriteereiden tarkoitus on ohjata tarkastelemaan sijaishuoltoa lapsen näkökulmasta. Sijaisperhetyö haluttiin erottaa ammatillisesta sijaishuollosta ja Keski-Suomen pilotissa keskityttiin perhehoidon laatukriteereiden luomiseen. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004.)

Ketolan (2005) mukaan yksi syy sijaisperhetoiminnan vähenemiselle on sijaisperhetoiminnan sattumanvaraisuus, mikä koskettaa sijaisperhetoimintaa niin lasten sijoituksiin liittyen, perheiden rekrytoinnin osalta, kuin perheiden tukemisessa ja valmentamisessa. Valtakunnallisesti ajatellen omat haasteensa tuo perhehoidon organisoituminen kunnallisiin yksiköihin, jolloin joissakin kunnissa perheet odottavat pitkäänkin sijaislasta, kun taas toisen kunnan alueella pula sijaisperheistä on suuri. Esimerkiksi Norjassa sijaisperhetoiminta on organisoitu maakunnallisena yhteistyönä, jolloin perhereserveitä ei hukata. Myös rekrytointi ja sijaisperheiden tukitoimet ovat Suomessa kehittämisen kohteina. (Ketola 2005: 126–127.)

Tänä vuonna 2008 valtio on ensimmäisen kerran päättänyt myöntää määrärahan perhehoitajien rekrytointiin. Valtion 150 000 euron lisäksi myös RAY osallistuu 150 000 eurolla perhehoidon kehittämiseen. Varoja käytetään rekrytoinnin lisäksi tiedotukseen, sekä sijoitusten suunnittelemattomien katkeamisten ennaltaehkäisemiseen. (Ketola 2008: 3.) Myös kuntarajat ylittävää yhteistyötä sijaishuollon kehittämiseksi on onnistuneesti kokeiltu erilaisissa alueellisissa hankkeissa ainakin Varsinais-Suomessa ja Pirkanmaalla. Erityisesti pienten kuntien on vaikea toteuttaa uuden lastensuojelulain tavoitetta lisätä perhehoidon osuutta sijaishuollossa ilman kuntien välistä yhteistyötä. (Vainio – Rabb 2007.) Pääkaupunkiseudulla Helsinki, Vantaa ja Espoo ovat yhdistäneet voimansa ja järjestäneet yhteisiä rekrytointi- ja tiedotustilaisuuksia uusien perhehoitajien tavoittamiseksi.

Vaikka suuri osa sijoituksista päättyykin lapsen itsenäistymiseen, jälkihuoltoon siirtymiseen tai kotiutumiseen, on sijoitusten keskeytyminen herättänyt runsaasti keskustelua. Perhehoitoliitto ry yhteistyössä Helsingin kaupungin kanssa on pyrkinyt selvittämään suunnittelemattomasti katkenneiden sijoitusten taustatekijöitä. Tämän tiedon avulla on tarkoitus kehittää menetelmiä, jotka tukevat niin perhehoitajia kuin sijoitettuja lapsia ja heidän vanhempiaan, jotta sijoitusten suunnittelemattomia katkeamisia ei tapahtuisi. (Janhunen 2007.)

Eduskunnassa 5.3.2008 järjestetyn perhehoitoseminaarin puheenvuoroissa mainittiin erilaisia keinoja kehittää perhehoitoa ja kääntää sijoitusten painopistettä pois laitoshoidosta. Sijaisperheiden tukemiseen on haettu mallia Englannista, missä kansainvälisesti katsottuna perhehoidon osuus on suuri. Nykyisen hallituskauden aikana on myös tarkoitus

avata ja tarkistaa perhehoitajalaki. (Perhehoitoliitto 2008.)

2.4 Perhehoidon kehittämishanke 2006–2008

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön tukema kehittämishanke Helsingin kaupungin lastensuojelun perhehoidossa, on Etelä-Suomen lääninhallituksen rahoittama. Tämä hanke on jatkoa vuosina 2004–2005 toteutuneelle perhehoidon kehittämishankkeelle. Perhehoidon kehittämisen tavoitteena on ollut perhehoidon laadun parantaminen. Perhehoidon työprosessien jäsentämisen ja haltuunoton avulla on tarkoitus kehittää sekä sijaisperheille tarkoitettua tukea, kriisien käsittelyä ja lapsen kehitykseen paneutumista, että syntymävanhempien tukemista. Hankkeiden myötä on perhehoitoon saatu sosiaalityöntekijöiden rinnalle erityissosiaalityöntekijä/perheterapeutti, sekä kehityspsykologi ja taideterapeutti. Sijaisperheiden osalta kehittämistyö keskittyy sijoituksen alkuvaiheen mahdollisimman onnistuneeseen tukemiseen.

Perhehoidon tuki- ja sosiaalityön painopistettä pyritään siirtämään kriisityöstä ja korjaavasta työstä laadukkaaseen ennalta ehkäisevään työhön. Painopisteen siirtäminen edellyttää sosiaalityön kehittämistä ja työntekijöiden valmiuksien lisäämistä. Sosiaalityötä on tarkoitus kehittää lisäämällä työntekijöiden valmiuksia lasten kohtaamiseen ja sijaisvanhempien kanssa tehtävään tuki- ja kriisityöhön. Tässä perhehoidon sosiaalityöntekijöiden sisäinen kouluttaminen ja taitojen lisääminen on keskeistä. Kehityspsykologi ja taideterapeutti-sosiaalityöntekijä jatkavat aloittamaansa koulutusta sosiaalityöntekijöille, ja seuraavat käytännössä työmenetelmien vakiinnuttamista, minkä tuloksena odotetaan lapsen kanssa työskentelyn ja sijaisvanhempien ohjauksen lisääntymistä.

Tavoitteena on myös luoda traumatyöskentelymalli, ja lisätä perheiden konsultatiivimahdollisuuksia. Sijaisvanhempien koulutusta kehitetään prosessinomaiseksi yhdessä perhehoitoliiton sijaiskotiyhdistysten kanssa, tavoitteena sijaisvanhempien koulutuspolun kehittäminen valtakunnallisesti. Sosiaalityöntekijöille tarjotaan työnohjauksellisia prosessinohjausryhmiä työskentelyn tueksi.

Tutkimusten mukaan sijoituksen ensimmäinen vuosi on keskeinen siinä, miten sijoitus tulee sujumaan. Sijaisvanhempien jaksamiseen vaikuttaa, kuinka hyvin he kokevat saavansa tukea sosiaalityöntekijältä. Kun yhteys sosiaalityöntekijään sijoituksen alussa on ollut tiivis, yhteistyö sujuu paremmin myöhemminkin, myös ongelmien kohdatessa. (Janhunen 2007.)

Mukaiillen Pelastakaa lapset-projektin, sijoituksen intensiivistä tukemista ensimmäisen ja toisen vuoden aikana, myös perhehoidossa halutaan tiivistää alkuvaiheen työskentelyä. Sijoituksen alkuvaiheessa parempaa tukea sijaisperheille tarjotaan tiiviillä tapaamisilla ja koulutusviikonlopuilla. Koulutusviikonloppujen kautta syntyy myös mahdollisuus vertaistuen muodostumiseen niin sijaisvanhemmille, kuin perheen biologisille ja sijoitetuille lapsille.

Alkuvaiheessa sosiaalityöntekijän on tarkoitus tavata perhettä 6 kertaa ensimmäisen vuoden aikana. Nämä tapaamiset on suunniteltu tapahtuvaksi pääosin kotikäynteinä. Teemoina näillä käynneillä ovat lapsen asettuminen perheeseen, minä perhehoitajana, kiintymys, lapsen tausta ja menneisyys, sekä arviointi siitä miten ensimmäinen vuosi on sujunut.

Lapsen perhesijoitusta lähestytään prosessinomaisesti neljästä eri suunnasta; lapsen, biologisen vanhemman, sijaisvanhemman ja sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Jokainen prosessi on päätetty osiin siten, että erotetaan pari ensimmäistä vuotta sijoituksen alkuvaiheeksi, sitten on sijoituksen keskivaihe ja lopuksi sijoituksen päättymisen. Tämän opinnäytetyön tarkoitus on osana hanketta kerätä tietoa sijaisvanhemmuuteen kasvamisesta. (Liite 4)

3 ERILAISET PERHEET JA VANHEMMUUS

3.1 Perhe muutoksessa

Ritala-Koskisen (2001: 40, 44) mukaan perhetutkimus on luopunut ydinperhemallista, jossa perhettä tulkitaan yhteisen asumisen perusteella. Perheen määrittely on moniselit-

teinen. Se määrittyy perheen eri yksilöille eri tavoin. Myös aika ja tilanne vaikuttavat määrittelyyn.

Perhe on jatkuvasti muuntuva, dynaaminen systeemi, jossa jokainen perheenjäsen vaikuttaa sekä toisiinsa, että perheen kokonaisuuteen. Mikrotasolla perheessä nähdään sekä yksilöt että heidän välisestä vuorovaikutuksesta syntyvät alasysteemit. Merkityksellistä on vuorovaikutussuhteiden suunta, hierarkkisuus ja laatu. Systeeminä perhe kehittyy ja muuttuu koko ajan. Perhettä voidaan tarkastella myös makrotasolla, jolloin perheenjäsenten yhteydet ja vuorovaikutus ympäröiviin ryhmiin nähdään perheeseen vaikuttavina tekijöinä. Kodin seinien sisälle jokainen tuo mukanaan kokemuksensa, niin hyvät kuin huonotkin, jotka vaikuttavat perheen kehitysprosessiin. (Rönkä – Kinnunen 2002: 4-5.) Pohjola (2005: 58) toivoisi perheen olevan lapsille itsensä löytämisen paikka, jossa kukin saa olla sellainen kuin on. Perheen rakenteen sijaan merkityksellistä on tunneilmaston eheys ja yhteinen aika iloineen ja suruineen.

Marin (1994: 18–21) pohtii perheen käsitettä yhteiskunnasta päin nähtynä ilmiönä. Se heijastaa yhteiskunnan vallitsevia piirteitä, ja vaikka sen määrittely on käynyt hyvin vaikeaksi, sitä pidetään olemassa olevana, jatkuvassa muutoksen tilassa häilyvänä teoreettisena konstruktiona. Se syntyy ja muotoutuu yhteiskunnan jäsenten vapaassa tahdossa.

Useimmiten sijaisperheessä on molemmat vanhemmat, mutta myös yksinhuoltajaperheitä on sijaisperheinä. Sijaisvanhemmat ovat tavallisia vanhempia, joita yhdistää halu hoitaa ja kasvattaa lapsia. Tarkemmat kriteerit, joiden pohjalta sijaisperheitä etsitään, vaihtelevat kunnittain. (Janhunen 2007: 28.)

3.2 Vanhemmuuden monet muodot

Vanhemmuus toteutuu aina tietyssä yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa. Käsitteet vanhemmuudesta liittyvät vallitsevan kulttuurin arvoihin, normeihin ja lainsäädäntöön. Kukin perhe muodostaa lisäksi oman alakulttuurinsa, ja kaikki tämä on lisäksi sidoksissa aikaan.

Kun puhutaan lapsen oikeista vanhemmista, tarkoitetaan sillä yleensä biologisia vanhempia. Kulttuurimme liittää tähän biologiseen suhteeseen niin vanhemmuuteen liittyvät oikeudet kuin velvollisuudet. Lastensuojelulliset sijoitukset synnyttävät lapsi-vanhempisuhteita, joista tämä biologinen kytkös puuttuu. Näissä suhteissa vanhemmuutta arvioidaan arjen käytännöissä. Myös näin syntyvissä uusissa sisarusuhteissa sisarusuus tulee uudelleen määritellyksi lasten itsensä kautta. (Ritala-Koskinen 2001: 55.)

Sijaisperheitä ja avioerojen ja uusien liittojen solmimisten myötä syntyneitä uusperheitä yhdistää uusien vanhemmuussuhteiden muodostuminen. Ritala-Koskinen (2003: 121–139) pohtii artikkelissaan lasten uusperhetilanteita. Riippuen lapsen persoonasta, historiasta ja iästä, hän arvioi eri tavalla sekä biologisia, että muodostuvia sosiaalisia perhesuhteitaan. Myös vanhemmuussuhteet koetaan muutoksessa eri tavoin; toiselle muodostuu kaksi isää ja kaksi äitiä, kun taas toisella säilyy biologiset vanhemmat ainoina oikeina.

Kukin perheenjäsen rakentaa omaa perhekäsitystään arjen valinnoissa. Muuttuvissa perhetilanteissa on perheen kokemuksen määrittely ulkoapäin mahdotonta. Sijaisperheessä käytännön perhesuhteet ulottuvat usein kodin seinien ulkopuolelle.

Bronfenbrennerin ekologiseen teoriaan viitaten Kalland (2001: 223) vertaa perheen ekosysteemiä luonnon ekosysteemiin, jonka tasapaino muuttuu sijaislapsen saapuessa. Myös perheen mahdolliset ongelmat saattavat aktivoitua sijaislapsen muuttaessa perheeseen.

Valkonen (1995) pohtii yhden tutkimuksen verran psykologista vanhemmuutta ja sen määräytymistä sijoitettujen lasten kohdalla. Hän lähestyy sitä biologisen ja sosiaalisen vanhemmuuden käsitteiden avulla. Perhehoidossa olevalle lapselle nämä vanhemmuuden perusteet ovat usein kipeästäkin läsnä.

Goldstein, Freud ja Solnit (1973) alkoivat käyttää psykologisen vanhemmuuden käsitettä. He korostivat tunnetasoisesta kiinnittymisestä syntyvän vasta lapsi-vanhempisuhteessa,

jossa vanhempi säännönmukaisesti vastaa lapsen tarpeisiin. Jos lapsen biologinen vanhempi ei ole tätä tehnyt, on psykologinen vanhemmuus jäänyt syntymättä, ja se voi suosuisissa olosuhteissa kehittyä lapsen ja jonkun muun, hänen tarpeisiinsa vastaavan aikuisen välille. (Goldstein ym. 1973: 17.) Siinä tapauksessa, että huostaanottoon päädytään, on lapsen etu jo menetetty. Goldstein ym. puhuvatkin mieluummin vähiten vahingoittavasta vaihtoehdosta kuin lapsen edusta sijoituksen yhteydessä.

Toinen koulukunta, jota voidaan kutsua myös suhdekoulukunnaksi, uskoo psykologisen vanhemmuuden syntymiseen riittävän mieleen, ja osaksi lapsen identiteettiä painuneen mielikuvan biologisesta vanhemmasta. Sijaisvanhempi ei tätä psykologista vanhemmuutta voi korvata, ja siksi sijoitusten lyhytaikaisuuteen pitäisi kaikin keinoin pyrkiä. (Vinterhed – Börjeson - Cederström – Fredin - Hessle ja Hesle 1981: .)

Valkosen (1995) tutkimuksessa keskustelua psykologisesta vanhemmuudesta käytiin näiden kahden toisistaan poikkeavan koulukunnan käsitysten kesken. Toinen, niin sanottu suhdekoulukunta, korostaa varhaislapsuuden vuorovaikutuksen merkitystä, kun taas tarvekoulukunta, jota Goldstein ym. edustavat, pitää perustarpeisiin vastaamista keskeisenä psykologisen vanhemmuuden syntymisessä. Tutkimuksen tulokset osoittivat vastakkainasettelun turhaksi. Molemmat koulukunnat korostavat jotakin oleellista lapsen ja vanhemman suhteessa. Tärkeää on nähdä erilaiset tilanteet kunkin yksittäisen lapsen osalta.

Tutkimuksessa haastatellut perhehoitonooret pitivät vastuuta keskeisenä vanhemmuuden sisältönä. Sijaisvanhempaa ei kuitenkaan voinut pitää psykologisena vanhempana pelkän hyvän huolenpidon perusteella, vaan lapsen tuli kokea itsensä myös rakastetuksi ja arvostetuksi. (Valkonen 1995: 96–97.)

Keskeistä Valkosen (1995: 101) tutkimuksessa on kasvatuksellinen näkökulma nuorten haastatteluissa, mikä korostaa vanhemmuuden kognitiivista aspektia. Onnistunut vanhemmuus ei siis ole välttämättä vain psykologista vanhemmuutta, vaan tietoista ja tavoitteellista kasvatustoimintaa.

Vaikka psykologinen tai sosiaalinen vanhemmuus saattaakin syntyä sijaislapsen ja si-

jaisvanhemman välille, säilyy juridinen vanhemmuus, huoltajuus, pääsääntöisesti biologisilla vanhemmilla. Sosiaalinen vanhemmuus syntyy lapsen ja vanhemman keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja arjessa tapahtuvassa huolenpidossa. (Ritala-Koskinen 2001: 58.)

Lapset tekevät meistä vanhempia, ja siitä alkaen vanhemmuus on jatkuva prosessi. Vanhemmaksi kasvaminen vaatii ponnisteluja ja luopumisia. Vanhemmaksi kasvetaan samalla tavalla kuin muutimme päivä päivältä enemmän ihmiseksi. Vanhemmuuteen sisältyy ajatus, että lapsen oikeus, hyvinvointi ja tarpeet, ovat tärkeämpiä kuin aikuisen tarpeet. (Schmitt 2002: 324.)

3.3 Ammatillinen vanhemmuus

Sijaisvanhemmuuteen sisältyy vanhemmuuden lisäksi myös ammatillinen ulottuvuus. Sijaisvanhempi sitoutuu paitsi antamaan vanhemmuuttaan, myös tekemään yhteistyötä sosiaaliviranomaisten, lapsen biologisten vanhempien ja muiden lapsen edun kannalta tärkeiden henkilöiden kanssa. Sijaislapsen ottaminen tarkoittaa myös sitä, että perheen ja vanhemmuuden yksityisyys joutuu joltain osin väistymään.

Ammatillisen identiteetin muodostuminen edellyttää persoonallista kasvua. Tämä korostuu erityisesti aloilla, joilla tunteet ja oma minuus ovat vahvasti läsnä. Edelleen uskotaan, että varsinkin työssä, joka vaatii erityistä sitoutumista ja luovaa persoonallista osallisuutta, henkilökohtainen kasvu edellyttää arvojen, ihanteiden ja omaa työtä sekä itseä koskevien ajatusten, uudelleen määrittelyä. (Etäpelto – Vähäsantanen 2006: 28–29.)

Perhehoitajan työ on intensiivisyydessään ja vaativuudessaan haasteellinen tehtävä, joka onnistuakseen edellyttää jatkuvaa oman toiminnan ja sitoumusten reflektointia. Lasten kasvu ja kehitys, kuin myös kriisit, tekevät työn kuvan eläväksi ja jatkuvasti muuttuvaksi. Tämän tiedostaminen auttaa ymmärtämään oman kasvun välttämättömyyden, jotta lapsen rinnalla kulkeminen ei koituisi raskaaksi.

Sijaisvanhemmaksi ryhdytään hyvin erilaisista syistä. Samalla kun sijaisvanhemmuuden katsotaan vastaavan sijaishuoltoa tarvitsevan lapsen tarpeisiin, uskovat sijaisvanhem-

miksi ryhtyvät myös lapsen täyttävän jonkun heidän tarpeensa. Vaikka sijaisvanhemmuus on ensisijaisesti juuri vanhemmuutta, sisältyy siihen myös ammatillisuuteen rinnastettavia piirteitä. Lapsikohtaiseen toimeksiantosopimukseen kirjataan sopijaosapuolten oikeudet ja velvollisuudet, ja sijoitetun lapsen tai nuoren hoidosta maksetaan lapsen hoitajalle sekä hoitopalkkiota että kulujen korvausta (Lasten ja nuorten perhehoito 2007.)

Rahallisen korvauksen on toisinaan ajateltu olevan ristiriidassa lapsesta välittämisen kanssa. On pelätty, että sijaisvanhemmaksi ryhdytään rahan, ei lapsen vuoksi. Bowlbyn (1953: 138–139) mielestä se on yhtä absurdi ajatus kuin jos hammaslääkärin ajateltaisiin olevan vähempi kiinnostunut potilaastaan silloin, jos hän odottaa saavansa työstään korvauksen.

Perhehoitoon sijoitetut lapset vaativat usein kokemustensa vuoksi paljon huomiota, suojelamista ja hoitoa, joka edellyttää sijaisvanhemmalta tavallisen vanhemmuuden lisäksi erityistaitoja (Ahto - Mikkola 1999: 24). Sijaisvanhemmilla on oikeus saada tehtävänsä koulutusta ja tukea PHL 312/1992, 7 §. Suomessa on järjestetty vuodesta 1994 alkaen Yhdysvalloissa kehitettyä ja siitä Suomen oloihin muokattua PRIDE-ohjelmaa (Parent's Resource for Information, Development and Education). Sen tarkoituksena on antaa tietoa ja auttaa kehittymään hyviksi sijaisvanhemmiksi. Tarkoitus on myös varmistaa vanhempien sopivuus haasteelliseen tehtäväänsä. (Ahto – Mikkola 1999: 35–36.)

Pride-valmennuksen tavoitteena on taata sijaiskotia tarvitsevalle lapselle mahdollisuus päästä valmennettuun perheeseen, ja turvata siten sijoituksen jatkuvuus niin kauan kuin lapsi sitä tarvitsee. Sijaisvanhemmilta edellytetään kykyä suojella ja hoitaa lasta, sekä ottaa huomioon hänen kehitykselliset tarpeensa ja mahdolliset viiveet. Vaikka sijaisvanhemmuuden myötä lapsen elämään pitää pyrkiä luomaan pysyviä ihmissuhteita, myös lapsen suhteita syntymäperheeseen tulee vaalia ja tukea. Pride-valmennus on prosessi, johon sisältyy sekä ryhmä- että perhekohtaisia tapaamisia. Keskeistä valmennuksessa on tiedon jakamisen lisäksi erilaisten harjoitusten avulla kokemuksellinen oppiminen ja eläytyminen omiin, sijoitetun lapsen ja hänen syntymävanhempansa tunteisiin sijoituksen eri vaiheissa. (Pesäpuu 2008.)

Sijaisvanhemmuus on sekä työtä että elämää arjessa. Lindqvistin (1990: 46–47) mukaan

ammatti-ihmisellä on julkinen ja normitettu, selkeä sosiaalinen rooli, jossa hän toimii ennalta sovitun tehtävänkuvan mukaisesti. Ammattirooliin sisältyy oikeuksia ja velvollisuuksia. Ihmisten kanssa tehtävää työtä tehdään olemalla ihminen ihmiselle. Se on jakamista ja molemmin puoleista kasvamista, mitä ei voida saavuttaa puhtaasti ammatillisilla menetelmillä. Tämä tekee sijaisvanhemmuuden yhtä aikaa haastavaksi ja palkitsevaksi.

Lapsen sijoituspäätös tehdään aina toistaiseksi, ja sijaishuollon tarvetta arvioidaan huoltosuunnitelmaneuvoitteluisissa vuosittain. Tätä korostetaan myös uudessa lastensuojelulaissa. Janhusen (2007: 29) mukaan perhehoitaja jaksaa paremmin, jos sijoituksen väliaikaisuus hyväksytään työhön kuuluvana tosiasiana. Ihmistyössä, mitä sijaisvanhemmuuskin vahvasti on, työtä tehdään koko persoonalla, jolloin ammatillisen suojautumisen keinoja ei ole käytettävissä (Lindqvist 1990: 77). Huostaanoton mahdollista purkamista arvioidaan aina lapsen etua silmällä pitäen, jolloin sijaisvanhemman tarpeet lapsen suhteen ovat toissijaisia. Sijaisvanhemmilta odotetaan lapsen sitoutumisen lisäksi myös kykyä päästää lapsi menemään, jos kriteerit huostaanoton voimassapitämiseksi eivät enää täyty. Asiakkaan hyväksikäyttö ei kuulu auttamisen etiikkaan missään muodossa (Lindqvist 1990: 77, 112).

Sijaislapsi tuo perheeseen mukanaan koko siihenastisen henkilöhistoriansa, johon usein on kuulunut traumaattisia kokemuksia, jotka ovat herättäneet, ja nostavat edelleenkin mieleen, lapsessa vahvoja tunteita. Sijaisvanhemman rooliin kuuluu näiden tunteiden vastaanottaminen, sanoittaminen ja varastoiminen. Sijaisvanhemmuudessa, kuten vanhemmuudessa yleensä, on tärkeää, että vanhemmat voivat tuntea empatiaa lapsiaan kohtaan ja jakaa heidän tunteitaan. Perhehoitajan asema tunteiden vastaanottajana on haasteellinen, sillä hän joutuu panemaan työhön oman persoonansa, mikä tekee hänestä haavoittuvan (Lindqvist 1990: 128–129).

Välttääkseen loppuun palamisen tunteiden myllerryksessä, sijaisvanhemman täytyy tunnistaa ja jäsentää myös omat tunteensa, ja pitää ne erillään lasten tunteiden sekamelskasta. Lastensuojelun laitosmaailmassa tätä tunnetyötä voidaan tehdä työyhteisössä, ja työnohjausta, sekä koulutusta pidetään keskeisinä välineinä tämän työn tukemisessa. Sijaisvanhemmat elävät tunteidensa keskellä ja kanssa monin verroin intensiivisemmin, kun työaika ei ole rajattu, jolloin vertaistuen ja työnohjauksen merkitys korostuu. Am-

matillisuutta on osata tarvittaessa pyytää apua, jos sitä muuten ei ole tarjolla. Sijaisvanhemmuuteen kasvaminen on yhtä lailla ihmisenä kasvamista.

Onnistunut kasvatus tarkoittaa myös vanhemman kasvamista sekä vanhempana että ihmisenä. Kaikkea ei tarvitse osata itse, vaan oman riittämättömyyden tunnustaminen ja ohjauksen ja tuen hakeminen on sijaisvanhemman oikeus ja velvollisuus. (Ahto – Mikola 1999: 24.)

Sijaislapsen ja sijaisvanhemman välinen yhteys on myös riippuvuussuhde, jossa lapsi on käytännössä avuton ja riippuvainen aikuiselta saamastaan avusta. Tämä on eettisesti haasteellinen tilanne, sillä aikuisen valinnat vaikuttavat ratkaisevasti siihen, mitä lapsen elämässä tapahtuu. (Lindqvist 1990: 141.) Ammatilliset auttamissuhteet, joihin sijaisvanhemmuuskin kuuluu, edellyttävät ulkoa päin tapahtuvaa kontrollia. Mielestäni tämä on sekä lapsen että vanhemman oikeusturvan mukaista. Yhteiskunnan tehtävänä on huolehtia riittävän koulutuksen ja tuen avulla lapsen turvallisen kehityksen, sekä aikuisten jaksamisen, mahdollistavista puitteista.

3.4 Kiintymyssuhde sijaislapsen ja sijaisvanhemman välillä

Brittiläinen psykiatri ja psykoanalyytikko John Bowlby (1953) perehtyi lasten hoitoon ja kasvatukseen 1940-luvulla. Kertyneen tiedon avulla hän loi kiintymyssuhdeteorian, jonka hän esittelee vuonna 1953 kirjoittamassaan kirjassa ”Child care and the growth of love”. Bowlbyn mukaan lapsen varhaisilla vuorovaikutussuhteilla on ratkaiseva merkitys hänen persoonallisuutensa kehitykselle. Jos lapsi ei ole voinut muodostaa lämmintä, turvallista ja jatkuvaa suhdetta äitinsä, tai muun jatkuvassa suhteessa lapseen olevan henkilön kanssa, tai sen muodostettuaan menettää vuorovaikutussuhteen, on sillä vakavat seuraukset lapsen tulevalle kehitykselle. Kiintymyssuhdeteoria pyrkii kuvaamaan ja ymmärtämään varhaisten ihmissuhdekokemusten vaikutusta myöhempään elämässä selviytymiseen, lapsuuden toverisuhteista aikuisiän parisuhteeseen ja vanhemmuuteen saakka. Bowlbyn (1953: 25–26) mukaan lapset, joilla varhemmin on ollut läheinen suhde äitiin, kärsivät sijoituksen aiheuttamasta erosta enemmän, sillä ne, joilta läheinen kokemus on puuttunut, ovat henkisessä kehityksessään kokeneet jo niin paljon vaurioita, että heidän myöhempi rakastamiskykynsä on vähentynyt. Tällöin heidän on myös vaikeampi solmia uusia kiintymyssuhteita.

Goldstein – Freud – Solnit (1973) pohtivat kirjassaan ”Beyond the best interests of the child” miten, ja missä laajuudessa, laki pystyy lapsen ulkoisiin olosuhteisiin vaikuttamalla turvaamaan fyysistä kasvua ja henkistä kehitystä. Kuinka laki voi taata jokaiselle lapselle mahdollisuuden olla sellaisen perheen jäsen, jossa hän tuntee olevansa haluttu, ja voi solmia pysyviä ihmissuhteita. Ratkaisuna he ehdottivat joitain suuntaviivoja päätöksentekijöille siinä toivossa että lapsi, joka pitää sijoittaa kodin ulkopuolelle hoitoon, voi sijoituksen myötä, tai siitä riippumatta, saada mahdollisuuden psykologisiin vanhempiin. Ensimmäisen ohjeen mukaan sijoituspäätöksen pitää turvata lapselle jatkuvuus ihmissuhteissa. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että sijoitettavalle lapselle pyritään löytämään alusta asti sijoituspaikka, mihin hänen on mahdollista jäädä. Jos sijoitus on tarkoitettu hyvin lyhytaikaiseksi, yhteys syntymävanhempiin tulee säilyttää tiiviinä. Jos taas vuorovaikutussuhde ja siteet biologisiin vanhempiin ovat katkenneet, ei pidä enää puhua tilapäisestä sijoituksesta, vaan kaikin keinoin tulee tukea lapsen mahdollisuutta psykologisiin vanhempiin sijoituspaikassa. (Goldstein – Freud – Solnit 1973: 5, 31–39.)

Toisen ohjeen mukaan sijoituspäätöksen pitää huomioida lapsen kehitystason mukainen ajantaju. Riippuen lapsen kehitysvaiheesta, vanhan kiintymyssuhteen katkeamiseen tai uuden muodostumiseen kuluva aika, voi poiketa paljonkin toisistaan. Lapsilla on sisään rakennettu ajantaju, joka perustuu heidän vaistonvaraisten ja tunneperäisten tarpeidensa kiireellisyyteen. Tämä tulee huomioida erityisesti väliaikaisiksi tarkoitetuissa sijoituksissa. Alle kolmevuotiaita ei tule sijoittaa yli vuodeksi, eikä sitä vanhempiakaan yli kahdeksi vuodeksi. Viranomaisten pitää tehdä kaikkensa, jotta jokaisella lapsella on mahdollisuus säilyttää olemassa olevat kiintymyssuhteet tai sitten helpottaa uusien, korvaavien kiintymyssuhteiden, syntyminen. (Goldstein – Freud – Solnit 1973: 40–42.)

Bowlbyn jälkeen kiintymyssuhdeteoriaa on kehitelty laajasti edelleen. Suomalaiseen kiintymyssuhdeteoriakeskusteluun voimakkaasti vaikuttanut henkilö on Patricia M. Crittenden, joka on kouluttanut aiheesta kiinnostuneita tutkijoita ja klinikkoja myös täällä Suomessa. Hän on perehtynyt erityisesti laiminlyötyjen ja pahoinpideltyjen lasten tapoihin muodostaa kiintymyssuhteita. (Sinkkonen – Kalland 2001: 9.) Tätä tietoa voidaan hyödyntää lastensuojelussa ja sijaisperheiden parissa.

Vaikka lapsen ensimmäiset kiintymyssuhteet olisivatkin olleet turvattomia, on hänen sil-

ti mahdollista myöhemmin elämässään kiinnittyä turvallisesti. Toisaalta turvallinenkaan kiintymyssuhde ei anna suojaa suhteisiin loppu elämäksi, vaan kukin työskentelee erilaisten kehitystehtävien ja –haasteiden parissa. Tärkeää on erottaa kiintymyssuhde rakkaudesta. Lastaan voi rakastaa kykenemättä olemaan turvallinen vanhempi. On myös mahdollista, että lapsi joutuu kiinnittymään pahoinpitelevään vanhempansa, vaikka rakkautta ei suhteessa olisi kummallakaan puolella. (Sinkkonen – Kalland 2001: 10.)

Virallisesti sijaisvanhemmuus syntyy sillä hetkellä, kun lapsikohtainen toimeksiantosopimus allekirjoitetaan. Sijaisvanhemmuus, kuten vanhemmuus yleensä, on hyvin tunnettu prosessi. Ajatuksen tasolla sijaisvanhemmuus alkaa kypsyä jo sijaislapsen ottamista suunniteltaessa. Lapsipsykologi Margareta Broden (2006) on tutkinut raskauden merkitystä lapseen kiintymisessä. Sijaisperheen odotusaikaa voitaneen jossain määrin verrata raskausaikaan. Se on henkistä valmentautumista ja kypsymistä tulevan lapsen vastaanottamiseen. Mirjam Kallandin (2006: 13) mukaan äidiksi tuleminen prosessi alkaa syntymällä tyttäreksi omalle äidilleen, jolloin jo raskausaikana vuorovaikutuksessa vauvan kanssa on läsnä kolme sukupolvea.

Raskausaikana omat varhaisen lapsuuden kokemukset aktivoituvat tulevan äidin mielessä. Varsinkin, jos omat vanhemmuuden mallit ovat olleet ongelmallisia, on tärkeää tiedostaa ne, ja käsitellä niitä. Brodenin (2006: 17, 19) mukaan ihmissuhteiden kehitys ja muutos on mahdollista ennen lapsen syntymää. Hughes (2006) korostaa myös sijaisvanhempien oman kiintymyshistoriansa tiedostamisen tärkeyttä. Lapsen reagoiessa sijaisvanhempansa voimakkaalla tunteella, johtuen lapsen traumaattisesta kiintymyssuhteen vauriosta, saattaa se aktivoitua myös vanhemmassa vastaavanlaisen tunnetilan. Tällöin läsnä on molempien kiintymyshistorian ratkaisemattomat tilanteet, eikä vanhempi omassa ahdistuksessaan kykene auttamaan lasta tämän tunteiden säätelemisessä. Jos vanhempi pyrkii ratkaisemaan tilanteen eristäytymällä lapsen tunteesta, hän ei kykene myöskään tuntemaan sitä empatiaa, ja lapsen tunnetilaan ja kokemusmaailmaan eläytymistä, mikä on tarpeen, jotta vanhempi voi auttaa lasta tunnetilojen säätelyssä. Oman kiintymyshistoriansa tiedostaminen auttaa vanhempaa välttymään puolustusmekanismien käytöltä, ja reagoimaan lapsen tunnekuohuissa tavalla, joka auttaa lasta. Joskus vanhemman oma psykoterapia saattaa olla tarpeen. (Hughes 2006: 383–385.)

Sijaisvanhemmuutta usein edeltävän PRIDE-valmennuksen tavoitteena on selvittää

vanhempien omia vanhemmuuden malleja, ja tarjota perheille mahdollisuus syventyä omiin valmiuksiinsa ja motiiveihinsa (Janhunen 2007: 18). Tutkimukseni sijaisperheissä vanhemmuus on syntynyt jo ennen sijaislapsen tuloa, biologisen lapsen syntymän myötä. Jokaisen lapsen tulo, syntymän tai sijoituksen kautta tapahtuva, on kuitenkin ainutlaatuinen ja psyykkistä valmistautumista vaativa.

Kiintymyssuhdeteorian ja sen sovellusten avulla on saatu sekä välineitä että käsitteitä, joista on hyötyä tutkittaessa turvattomissa ja vaarallisissa olosuhteissa kasvaneita lapsia, tai lapsia, joiden kiintymyssuhteet ovat katkeilleet muista syistä. Niin turvallisesti kuin turvattomastikin muodostuneet kiintymyssuhteet toimivat kuitenkin vain oletus- tai työskentelymallina, jonka kautta lapsi arvioi omaa itseään, toisia ihmisiä, sekä vuorovaikutusta toisiin. Kaikilla eri tavoin kiintyneillä lapsilla on edessään erilaiset kehitystehtävät ja –haasteet, eikä turvattomastikaan omaan vanhempaansa kiinnittyneen lapsen ole mahdotonta myöhemmin kiinnittyä turvallisesti. Toisaalta turvallinenkaan varhainen kiintymyssuhde ei suojaa täysin elämän vaaroilta. (Sinkkonen – Kalland 2001: 9). Sijaislapsilla on usein enempi tai vähempi turvattomia kiintymyssuhdemalleja sijaisperheeseen tullessaan. Sijaisvanhemmuuden haasteena on tuottaa korvaavia ja korjaavia kokemuksia sijoitetun lapsen kiintymyssuhteisiin.

Kiintymyssuhdemalli on melko pysyvä ja ohjaa käyttäytymistä uusissa tilanteissa. Se vaikuttaa lapsen tapaan havainnoida ja tulkita ympäristöään, ja käsitellä omia tunteita ja ajatuksia varsinkin stressitilanteissa. Lapsuusiän kiintymyssuhdemallit jaetaan kolmeen pääluokkaan: turvallisesti kiinnittyneisiin, välttelevästi kiinnittyneisiin ja ristiriitaisesti kiinnittyneisiin. Äärimmäisissä olosuhteissa on kiinnittyminen saattanut jäädä kokonaan syntymättä. Useat tekijät elämässä kuitenkin vaikuttavat näihin malleihin, ja voivat jopa muuttaa niitä. (Salo 2002: 72–75.)

Bowlbyn kiintymyssuhdeteoriaa on arvosteltu sen äitikeskeisyydestä. Lapselle tärkeiden ihmisten ei tarvitse olla verisukulaisia, sillä kiintymyssuhteet muodostuvat psyykkisen merkityksen varaan. (Sinkkonen 2004: 1870).

Kiintymyssuhteen rakentuminen vauvan ja vanhemman välille ei ole automaattinen, vaan se muodostuu vähitellen ensimmäisen ikävuoden loppuun mennessä niihin ihmisiin, jotka ovat ajallisesti riittävästi läsnä vauvan elämässä. Tämän varhaisen emotionaa-

lisen suhteen muodostuminen on tärkeä, sillä sen kokemuksen avulla lapsi kykenee myöhemmin elämässään rakentamaan uusia kiintymyssuhteita aiempien rinnalle. Lapset, jotka ovat kerran muodostaneet kiintymyssuhteen, kykenevät siihen myöhemmin uudelleen esimerkiksi sijaisperheessä. (Salo 2002: 45–46).

Kiintymyssuhteen herkkyykskausi on alle kahdeksan kuukauden iässä. Näin ollen aivan pienenä sijoitetut vauvat kykenevät muodostamaan turvallisen kiintymyssuhteen sijaisvanhempaan. Janhunen (2007) viittaa Menneen ja O’Keefeen (2005) todetessaan että lastensuojelullisia toimia päätettäessä lapsen ja syntymävanhemman välinen kiintymyssuhde on merkittävä. Sen laadusta riippuen tulee lapsi joko sijoittaa pian perheeseen tai pyrkiä kaikin keinoin tukemaan äitiä ja poistamaan ongelmat. (Janhunen 2007: 27–28.)

Kalland (2001: 231) toteaa, että jos lapselta puuttuu kokonaan kokemukset hyvästä hoidosta, hänet tulee sijoittaa mahdollisuuksien mukaan ensimmäisen elinvuoden aikana, jotta hyviä kokemuksia ehtii vielä syntyä. Jos varhaisvaiheetkin ovat jääneet persoonallisuuden ja todellisuudentajun rakentumisen kannalta tärkeitä, hyviä kokemuksia vaille, on myöhemmässä vaiheessa tapahtuvan sijoituksen jälkeen niiden kasvamahdollisuuden rakentaminen hyvin vaikeaa. Toisaalta taas varhaiset hyvät kokemukset voivat kantaa, ja aktivoitua uudestaan, esimerkiksi sijaisperheen hoivassa.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Tutkimustehtävä

Tavoitteenani on tutkia sijaisvanhemmuuteen kasvamista ja sijaisvanhempana toimimisen prosessia. Oleellista on etsiä niitä vanhemmuuden piirteitä, jotka tekevät sijaisvanhemmuudesta erityistä ja eroavat biologisesta vanhemmuudesta. Haluan selvittää mitkä seikat tukevat sijaisvanhempana onnistumista, ja mitkä seikat asettavat sijaisvanhempana jaksamisen koetukselle, erityisesti sijoituksen alkuvaiheessa.

Perhehoidon yhteydessä on käyty keskustelua perhehoitajien jaksamisesta, heidän tukemisestaan ja sijoitettujen lasten lisääntyneestä oirehinnasta. Perhehoitajien uupumus näyttää olevan yksi selittävä tekijä sijoitusten suunnittelemattomien katkeamisten taustalla.

talla. (Janhunen 2006.)

Kartoitan sijaisvanhemmuuteen vaikuttavia tekijöitä perhehoitajan kokemuksesta käsin haastatteleamalla neljää sijaisäitiä, heitä kutakin kaksi kertaa. Molemmissa haastatteluis-
sa on samat pääteemat, joita ovat (1) perhe, (2) biologiset vanhemmat, suku ja mennei-
syys, (3) sijaisvanhemman identiteetti ja (4) kiinnittyminen. Tarkoitukseni on saattaa si-
jaisvanhempien omat käsitykset sijaisvanhemmuudesta vuoropuheluun teoreettisen tie-
don kanssa.

Ihminen ymmärretään osaksi omaa elämäntilannettaan. Näin ajateltuna tutkimukseni lä-
hestyy myös perhehoitajan identiteettiä omakohtaisena kokemuksena. Tällöin kokemus
ymmärretään elämän tapahtumien ja ilmiöiden merkityksellistymänä. (Lehtomaa 2005:
166.)

4.2 Tutkimuksen kohdejoukko ja aineiston kerääminen

Koska tutkittavien omakohtaiset kokemukset tutkittavasta ilmiöstä ovat tärkeitä, ainut
luonteva kohdejoukko on perhehoitajat. Tutkimukseen osallistuvan sukupuolella ei ole
tutkimukseni kannalta merkitystä. Laadullisella tutkimuksella ei tavoitella yleistettä-
vyyttä. Sen avulla voidaan pyrkiä tietyn toiminnan ymmärrykseen, jonkun ilmiön kuvai-
lemiseen tai tulkintaan, teoreettisesti mielekkäällä tavalla. Niinpä onkin tärkeää, että tie-
don keruun kohdejoukko tuntee ja tietää tutkittavan ilmiön. (Tuomi – Sarajärvi 2002:
87–88.)

Tutkimuksen kohdejoukko on neljä perhehoitajaa, eli sijaisvanhempaa. Tutkimuksen
kohteiden oli täytettävä seuraavat ominaisuudet:

- Perheeseen sijoitettiin ensimmäinen sijaislapsi ja sijoittajana on Helsingin kau-
punki.
- Perheessä on biologisia lapsia; vanhemmuus sinänsä ei ole uusi asia.
- Sijaisperhe asuu lähellä Helsinkiä; matkat eivät vie liikaa aikaa ja rahaa.
- Perhehoitaja suostuu tutkimukseen; eettinen edellytys.

Aluksi lähetin sijoittajasosiaalityöntekijöille kirjeen, jossa kerroin opinnäytetyöstäni. Si-
joittajasosiaalityöntekijät valitsivat asiakkaistaan edellä mainitut kriteerit täytettäviä per-
heitä, ja ensimmäinen yhteydenotto perheeseen, ja tiedustelu halukkuudesta osallistua

tutkimukseeni, tuli sijoittajasosiaalityöntekijältä.

Eskola ja Suoranta (1988, 93) korostavat luottamuksen merkitystä haastattelun onnistumisessa. Luottamuksellisuutta on syytä korostaa, samoin vapaaehtoisuutta. Myös tutkimuksen tavoite tulee selvittää haastateltaville. Sosiaalityöntekijän soitettua ja varmistettua perhehoitajan halukkuuden osallistua tutkimukseeni, otin heihin henkilökohtaisesti yhteyttä, ja kerroin tutkimuksestani laajemmin. Samalla sovimme ensimmäisen haastattelun ajankohdasta.

Halusin tutkia sijaisvanhemmuuteen kasvun prosessia, ja mitä haasteita sillä on ”tavalliseen” vanhemmuuteen verrattuna. Tämän vuoksi oli tärkeää, että kohdejoukollani oli jo kokemusta vanhemmuudesta sinänsä. Tutkimuksessani halusin olla mukana seuraamassa sitä muutosta, mitä sijaislapset tuovat vanhemmuuteen. Helsingin kaupunki on myöntänyt luvan tutkimukselleni.

Valitsin tutkimusaineistoni keräämisen tavaksi puolistrukturoidut haastattelut, eli teemahaastattelut, jotka nauhoitin. Haastattelut toteutin keskustelevalle otteella, eikä teemojen tarvinnut edetä tietyssä järjestyksessä. Teemoittelulla halusin pitää keskustelun tutkimusongelmassani. (Liitteet 2 ja 3.)

Haastattelut toteutin kahdessa vaiheessa. Molemmissa haastatteluissa kävin läpi samoja teemoja, joiden pohjalta pyrin hahmottamaan prosessia. Valitut teemat muotoutuivat siitä tiedosta, mitä minulla oli etukäteen tutkimuksen kohteesta (Tuomi – Sarajärvi 2002: 77–78.) Tietoa on kertynyt sekä kokemuksesta että teoriasta. Haastatteluteemojen valintaa on määrittänyt myös keskustelut perhehoidon hanketyöntekijöiden kanssa, sekä heidän sijoituksen ensimmäiseen vuoteen suuntaamansa tehostetun työskentelyn aihealueet.

Perheet sijaitsevat fyysisesti kolmessa eri kunnassa Etelä-Suomessa ja Hämeessä. Sijoitushetkellä sijoitettavat lapset olivat iältään 1,5 vuodesta 4 vuoteen. Perheet olivat erilaisia ja syyt sijaisperheeksi ryhtymiselle poikkesivat toisistaan. Kaikki sijoitetut lapset olivat leikki-ikäisiä. Jokaisella oli oma erityinen historiansa jo perheeseen tullessaan, eikä voi sanoa että nuorimman taakka olisi välttämättä pienin. Myös perhehoitajilla oli erilaisia taustoja ja elämän kulkuja takanaan. Jokaisessa perheessä oli myös vähintään yksi biologinen lapsi.

Ensimmäisen vierailun perheisiin tein 1-2.5 kuukautta sijaislapsen saapumisen jälkeen, ja toinen käynti toteutui ajankohtana, jolloin sijoituksesta oli kulunut aikaa 8-12 kuukautta. Perheiden tarve jakaa kokemuksiaan toisen sijaisvanhemman, vertaishenkilön kanssa, oli suuri, ja sain hyvin laajan aineiston. Haastateltavat alkoivat kertoa kuulumisiaan jo ennen kuin ehdin esittää ensimmäistäkään kysymystä, tai laittaa nauhuria päälle. Pelkoni siitä, että oma roolini sijaisäitinä ja tapani asettaa kysymyksiä olisivat vaikuttaneet vastauksiin, osoittautui turhaksi, sillä oma osuuteni haastattelussa oli lähinnä haastatteluteemojen esittäminen. Tarkentavat kysymykset eivät useinkaan olleet tarpeen, sillä haastateltavien kerronta oli varsin runsasta ja kattavaa. Lehtomaa (2005) mukaan kokemusta tutkittaessa on pyrittävä toimimaan niin, että tutkittava voisi kuvata kokemuksiaan mahdollisimman vapaasti ilman, että tutkija turhaan sitä ohjailee (Lehtomaa 2005: 167).

Perhehoitajana minulla oli erilainen lähtökohta haastatella toista perhehoitajaa kun jollain toisen ammattikunnan edustajalla. Tunnen perhehoitajan arjen, mikä toi keskusteluun syvyyttä. Haastattelu on keskinäistä vuorovaikutusta haastattelijan ja haastateltavan välillä (Eskola – Suoranta 1988: 85).

Tilannetta on syytä lähestyä myös toisesta näkökulmasta. Ruusuvuori ja Tiittula (2005: 33–36) puhuvat tutkimushaastattelun episteemisistä oikeuksista, haastattelijan ja haastateltavan odotuksenmukaisista rooleista. Lähtökohtaisesti oletetaan tiedon olevan haastateltavalla. Useissa haastatteluoppaissa kehoitetaan pyrkimään neutraaliuteen haastattelijan roolissa. On kuitenkin otettava huomioon, että jokainen haastattelu on omanlaisensa vuorovaikutustilanne, eikä ole yksin haastattelijan päätettävissä, onko passiivisen kuulijan rooli se tilanteeseen sopivin. (Ruusuvuori & Tiittula 2005: 51.)

Vaikka lähtökohtainen pyrkimykseni olikin oman kokemukseni sulkeistaminen, haastattelutilanteeseen tulin läsnä olevaksi omana itsenäni. Usein kävikin niin, että paljon puhetta ehti tulla jo ennen kuin olin saanut nauhurini päälle. Yritin parhaani mukaan palata niihin seikkoihin, joita pidin oleellisina tutkimuskysymyksen kannalta. Tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttaa oleellisesti se, kuinka hyvin analyysivaiheessa olen kyennyt löytämään aineistosta tutkittavan oman kokemuksen. Kuinka hyvin kykenen välttämään tulkintaa ja tavoittelemaan kuvausta. (Lehtomaa 2005: 165, 174–175.)

Haastattelujen jälkeen litteroin puheen, ja tematisoinnin avulla pyrin löytämään keskeiset aiheet. Eskola – Suorannan (2005: 175) mukaan teorian ja empirian yhteensovittaminen on oleellista teemoittelun onnistumisessa.

Pidän tärkeänä oman ennakkoasenteeni tiedostamista läpi tutkimuksen eri vaiheiden. Analyysivaiheessa päätelmiini vaikuttivat luonnollisesti aikaisempi tietämykseni, mikä toisaalta antoi minulle tarpeellisen kehyksen tutkittavan ilmiön kuvaamiseksi ja selittämiseksi.

4.3 Aineiston analyysi

Sisällönanalyysiksi voidaan kutsua hyvin erilaisia analyysimalleja, joita yhdistää se, että niiden avulla tutkimusaineistoa tiivistetään, ja jaetaan luokkiin ja kategorioihin. Oman oppinnäytetyöni aineistoanalyysi on lähinnä teoriaohjaava, mutta analyysin alussa hyödynsin myös aineistolähtöisen menetelmän ajatuksia. Tiedostan ennakko-oletukseni, mutta tavoitteeni oli lähestyä aineistoa avoimin mielin.

Tutkimusaineistoni koostui kahdeksasta nauhoitetusta ja litteroidusta puolistrukturoidusta teemahaastattelusta, jotka keräsin haastatteleamalla kutakin neljää haastateltavaa kahteen kertaan. Aineistoni koostuu neljän perheen alkutaipaleen tunnelmista sijaisperheeksi kasvamisen prosessissa. Näkökulma on perhehoitajan, sijaisäidin, mikä on syytä huomioida silloin, kun puhe koskee muita perheenjäseniä. Ensimmäinen haastattelukierros tuotti 47 sivua ykkösrivivälillä litteroitua tekstiä ja toiselta kierrokselta kertyi 38 sivua, yhteensä 85 sivua. Toisella kierroksella teemat olivat samat kuin ensimmäisellä, ja tarkoitukseni oli tavoittaa prosessi, sekä tarkentaa aiheita, jotka olivat herättäneet mielenkiintoni ensimmäisellä kierroksella. Tematisoinnin kautta pyrin löytämään keskeiset aiheet.

Aineiston keräämisen jälkeen oli tärkeää kyetä rajaamaan se nimenomainen ilmiö, mitä olin päättänyt tutkia. Tätä ilmiötä koskevan aineiston pyrin hyödyntämään mahdollisimman tehokkaasti, ja vain muutama litteroitu lause jäi koodaamatta. (Tuomi – Sarajärvi 2002: 94.) Oronan (1997: 179) mukaan aineistolähtöiseen menetelmään liittyvässä avoimessa koodauksessa korostetaan sitä, että aineisto tulee analysoida rivi riviltä, ettei mitään oleellista jää huomaamatta.

Tutkimukseni viitekehystenä, eli teoreettisena lähtökohtana, ovat teoriat perheestä ja sijaisvanhemmuudesta, joiden alla mielenkiintoni kohdistuu vanhemmuuden- ja ammatillisuuden kasvuun, sekä kiintymyssuhteisiin. Teemojen valintaan vaikuttivat sekä teoriat, että minulla tutkimuksen kohteesta etukäteen ollut tieto ja kokemus. (Tuomi – Sarajärvi 2002: 77–78).

On huomionarvoista todeta, että jopa ortodoksisimmankin aineistolähtöisen menetelmän taustalla on tietynlainen oletus sosiaalisen maailman luonteesta. Näin ollen ei voi ajatella ainoakaan aineistolähtöisen analyysin löytävän teoriaansa puhtaasta empiriasta, ilman teoreettisia, jo olemassa olevia edellytyksiä. (Keso – Silvonen 1999: 95.)

Teemoja oli neljä. Litteroidut tekstit kävin läpi neljän yliviiwaustussin kanssa, joiden avulla jaoin aineiston näiden neljän hyvin väljän teeman mukaan. Jotta haastateltavien tuotokset olisi tarvittaessa helposti jäljitettävissä lähteeseensä, koodasin kunkin haastateltavan tuotokset omalla värillään arkkien taakse. Jäsensin tekstiä leikkaamalla kaikki yksittäiset asiat erilleen. Nämä yksittäiset asiat, analyysiyksiköt, jotka muodostuivat yleensä lauseesta tai parista, pelkistin sen mukaan, mikä oli ensivaikutelmani sen keskeisestä merkityksestä. Jos sama asia ilmeni eri muodossa ilmaistuna, saatoin nimetä ne samalla tavalla.

Tuomi – Sarajärvi (2002: 110–111) käyttävät aineiston pelkistämisestä myös nimitystä redusointi. Heidän mukaansa tutkimustehtävä määrittää olennaisten ilmausten poimintaa. Lajittelin pelkistetyt ilmaukset pääteemasta kertovan värikoodin mukaan, ja kirjasin kunkin teeman mukaan pelkistetyt ilmaukset listaksi. Leikkaamani analyysiyksiköt kiinnitin tyhjille paperiarkeille, nekin teemasta kertovan värikoodin mukaan ryhmiteltyinä.

Ensimmäistä kertaa aineistoa lukiessani, olin tehnyt marginaaliin merkintöjä asioista, joita mieleeni tuli. Otin kopion alkuperäisestä tekstistä marginaalimerkintöineen, ennen tekstin jakamista analyysiyksiköihin. Näitä ajatuksia keräsin sivun laidalta myös muistiinpanoja varten hankkimaan vihkoon. Aineistolähtöisessä menetelmässä käytetään memojen kirjoittamista analyttisessä tarkoituksessa. Memo on muistiinpano, joka auttaa validoimaan tutkimusta ja havaitsemaan käsitteiden välisiä yhteyksiä. (Charmaz 2003: 102.) Avointa koodausta tehdessä voi mieleen tulla ajatus ylemmän tason käsit-

teestä, ja sen voi kirjoittaa itselleen muistiin. Minulla oli pieni vihko usein mukana, johon kirjoitin mieleeni tulleita asioita aineistoon liittyen, sillä huomasin, että analyysiä tehdessäni ajatukseni karkasivat aineiston pariin silloinkin, kun se ei ollut suunniteltua.

Aineistolähtöisessä menetelmässä avoimen koodauksen jälkeen seuraa aksiaalinen vaihe, jolloin aiemmin nimetyt kategoriat tarkennetaan ja suhteutetaan toisiinsa (Charmaz 2003: 98). Koska aineistoanalyysini on teoriaohjautuva, analyysiyksiköt olivat valmiiksi koodatut neljällä eri värillä, haastattelun teemojen mukaisesti. Tämän jälkeen palasin aineistoni pariin ja etsin pelkistetyistä ilmauksista samankaltaisuuksia, joista muodostin ala-kategorioita. Tätä vaihetta nimitetään myös aineiston klusteroinniksi eli ryhmittelyksi. Luokittelulla pyrin muodostamaan alustavia käsityksiä tutkimastani ilmiöstä. (Tuomi - Sarajärvi 2002. 110–113.) Tähän vaiheeseen saakka aineistolähtöinen ja teoriaohjaava analyysi voivat edetä samalla tavalla.

Tutkimukseni päätehtävä, tutkimusongelma, on selvittää, mitkä tekijät ovat vaikuttamassa sijaisvanhemmuuteen kasvamisessa. Tarja Janhusen (2007, 77) tuoreen tutkimuksen mukaan sijoitusten katkeamisen syyt liittyvät usein sijaisvanhempien jaksamiseen ja perheen tilanteeseen. Sijaisvanhemmuuteen kasvamisessa jaksamista tukevat ja ennakoivat tekijät ovat siis keskeisiä. Edellä kuvaamieni vaiheiden jälkeen kävin pelkistettyä aineistoa läpi mielessäni kaksi pääkysymystä: 1. Mitkä tekijät tukevat ja ennakoivat sijaisvanhempana jaksamista? 2. Mitkä seikat ovat riskitekijöitä sijaisvanhemman jaksamiselle? Laine (2007) kehottaa etsimään aineistosta mm. jännitteitä. Etsin niitä akselilla sijaisvanhemmuuden vahvistuminen – heikentyminen. Tällöisiä olivat jaksaminen – uupuminen, kiinnittyminen – menettämisen pelko, ulkopuolinen tuki – yksin jääminen, sekä mahdollisuudet ja vahvuudet – uhkat ja riskit.

Toisen analyysikierroksen edettyä ryhmittelyvaiheeseen, katsoin molempien kierrosten tuloksia kokonaisuudessaan. Laadullisessa tutkimuksessa on tarkoitus poimia mielenkiintoisimpia kohtia aineistosta. Tässä vaiheessa kirjoitin aineistosta löytämiäni merkityksellisiä tuloksia omin sanoin, ja omia ajatuksiani niihin liittäen. (Eskola 2007: 173–174). Aineistoa oli mielestäni niin runsaasti, että aluksi minun oli vaikea hahmottaa kokonaisuutta. Tässä vaiheessa otin avukseni mind-mappien piirtämisen, joka selkeytti työtäni ja auttoi analyysin raportin rungon muodostamisessa.

Haastatteluun sisältyi molemmilla kierroksilla neljä eri teemaa, jotka olivat aluksi myös analyysini runkona. Aineistossa ensimmäinen ja viimeinen teema kuitenkin yhdistyivät toistuvasti, ja koostaessani aineistoa mind-mappien avulla, päätin yhdistää nämä teemat, jotka olivat perhe ja kiinnittyminen. Se oli loogista, sillä perhe muodostuu toisiinsa kiinnittyneistä ihmisistä.

Päädyin raportissani kolmeen pääotsikkoon. Ensimmäinen näistä on perheen uudelleen rakentuminen ja kiinnittyminen, johon kuuluvat aiheet liittyvät perheen sisäisiin tunteisiin, vuorovaikutukseen ja asian tiloihin. Toinen ja kolmas pääotsikko muotoutuivat haastattelun teemoista. Toinen näistä, sijaislapsen biologinen suku ja historia, muodostaa oman merkityksellisen kokonaisuutensa, joka perheen vierelle ja vuorovaikutukseen saapuu sijaislapsen mukana. Kolmas pääotsikko on sijaisvanhemman identiteetti. Tähän olen kerännyt sitä erityisyyttä, mikä vanhemmuuteen sijaisvanhempana sisältyy. Viimeisenä otsikkona on sosiaalityön merkitys sijaisperheelle.

5 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Aineistoni koostuu neljän perheen alkutaipaleen tunnelmista sijaisperheeksi kasvamisen prosessissa. Näkökulma on perhehoitajan, sijaisäidin, mikä on syytä huomioida silloin kun puhe koskee muita perheenjäseniä.

Tässä luvussa tarkastelen haastatteluin keräämääni aineistoa. Suorat lainaukset haastatteluaineistosta on sisennetty. Tutkimukseni kohderyhmä, neljä perhehoitajaa, on niin pieni, että käytän identifioinnissa eri koodeja saman henkilön ensimmäisen ja toisen haastattelun vastauksissa anonymiteettiä suojatakseni. Niissä suorissa lainauksissa, joissa lapsista on puhuttu nimeltä, olen käyttänyt tekaistuja nimiä tunnistettavuuden estämiseksi.

Viivoilla (- -) on ilmaistu niitä kohtia, joista on poistettu sanoja tunnistettavuuden vuoksi. Tarvittaessa olen käyttänyt hakasulkeissa [] olevia tarkennuksia lainauksiin. Joitakin haastatelluille tyypillisiä täytesanoja, kuten ”niinku” ja ”tota”, olen tunnistettavuuden ja tekstin luettavuuden vuoksi jättänyt lainauksista pois.

5.1 Perheen uudelleen rakentuminen ja kiinnittyminen

Sijaislapsen saapuminen perheeseen herättää monenlaisia tunteita sekä ydinperheessä, että isovanhemmissa ja muissa sukulaisissa ja tuttavissa. Täysivaltaiseksi perheenjäseneksi tuleminen ei tapahdu hetkessä, vaan vaatii totuttelemista puolin ja toisin. Joku sijaislapsi kotiutuu nopeammin, toinen kykenee ottamaan perheenjäseniä lähelleen yksitellen, hitaasti ja varovasti. Vaikka perheen sisällä kiinnittyminen etenee hyvin, saattaa suvun olla vaikea hyväksyä sijaislasta, koska tämä ei ole ”oma”. Mietitään myös, mikä tuttavien käsitys on sijaislapsen asemasta perheessä.

”Pitäs kysyä että miten ne suhtautuu, tuntuuko että nämä lapset kuuluu meidän perheeseen - - miten tuttavat näkee sen kun yht’äkkiä tulee tommonen - - niin se on jo valmis lapsi kun että jos tulee vauva niin se on - - aika harva ymmärtää että sitäkin vois onnitella, onhan se perheen lisäys kuitenkin.” q

Kiinnittyminen lähtee liikkeelle kussakin perheessä omalla tavallaan. Kahdessa perheessä on kokemus siitä, kuinka lapsi tuntuu omalta heti ensi kohtaamisessa, ja kiinnittymisen käynnistyy jo tutustumisaikana, ennen lapsen muuttamista perheeseen.

”- - että se ei oo kenekään perään että sen näki aina selvästi meidän lähdön jälkeen - - ja kun se näki että me tultiin niin se riemuvoitto kun se näki meidät niin se oli lentoon lähteä.” z

Yhden lapsen kanssa kiinnittyminen on lähtenyt hitaasti liikkeelle. Vaikka etukäteen on ollut tiedossa mahdolliset vaikeudet, prosessin hitaus on silti yllättänyt.

”No kyllä tässä ajassa [10 kk sijoituksesta] on tapahtunut paljon että semmonen on niinkun lähteny tapahtumaan että sitä kiintyy ja se vaan että prosessi on hitaanpi ja monimutkaisempi kun mitä ois arvannu tai todennäköisesti mitä olis jos ei olis traumaattisia kokemuksia.” y

Traumaattisten kokemusten vaikutuksia on havaittu useassa perheessä. Yhdessä perheessä terapiaa on jo anottu, kahdessa sitä mietitään. HUS:in sosiaalipediatrian yksikkö on palvellut myös kiinnittymiseen liittyvissä ongelmissa.

Lapsen näkökulmasta sijaisperheeseen kuulumisen ei välttämättä ole vielä turvallisen varma asia. Vaikka kaikki sijaislapset toisella tapaamisellamme puhuivatkin sijaisperheen kodista omana kotinaan, lähtemiset ja siirtymät saattavat vielä herättää huolta.

Omaa paikkaa haetaan suhteessa sijaisvanhempiin konstailemalla ja kokeilemalla ja venyttämällä sijaisvanhempien kärsivällisyyttä äärimilleen. Lapsi haluaa kokeilla mitä tapahtuu, kun tekee mitä kielletään, säilyykö vanhempi turvana.

Yksi sijaisäiti käsittää perheen perinteistä ydinperhettä laajemmassa merkityksessä, johon sisältyy jollakin tapaa myös uuden perheenjäsenen mukanaan tuomat sukulaiset.

”Kyllä se Miro on ihan perheenjäsen. Samoin kuin että meillä on yksi mummi lisää tullut ja sitten on oma-äiti, niin.” g

Lapsen näkökulmasta sopeutumisen sijaisperheeseen ajatellaan olevan haasteellista, koska hän joutuu kohtaamaan erilaisen perhekuulttuurin ja tunnemaailman. Myös kiintymyssuhde muodostuu eri tavalla kun se tulee fyysisen ja läheisyyden kautta. Perhehoitajien mielestä se on ikään kuin valmiina silloin, kun lapsi tulee äidin kehosta. Ajatellaan, että ison lapsen kanssa ihmissuhteen luominen tapahtuu aivan toisella tavalla.

Parisuhteeseen sijaislapsen tuleminen ei juuri ole vaikuttanut, tai on vaikuttanut lähentävästi. Sijaislapsen saapumisen aikoihin, ajoittui yhdessä perheessä perheen isän jääminen kotiin, mikä on koettu vaikuttaneen myönteisesti parisuhteeseen. Toisessa perheessä isä on ryhtynyt yrittäjäksi, ja alkanut olla aiempaa enemmän poissa kotoa, mikä koetaan negatiivisena. Yleisesti yhteisen ajan puute koetaan haasteena parisuhteelle.

5.1.1 Pelko sijaislapsen menettämisestä vaikuttaa kiinnittymiseen

Kuten Pride-valmennuksen käyneiltä sijaisvanhemmilta tulee odottaakin, kaikki haastattelemani sijaisäidit olivat pohtineet sijaislapsen menettämisen mahdollisuutta. Asiaa oli mietitty sekä sijaisperheen että sijaislapsen näkökulmasta.

Lapsen edun kannalta hänen biologisten vanhempiensa kuntoutuminen nähdään hyväksi. Ajatellaan, että parasta mitä lapselle voi tapahtua, on se, että hän voi palata takaisin synnyinvanhemmilleen. Tilanne koetaan kuitenkin hyvin ristiriitaiseksi, sillä toisaalta lapsesta ei haluta luopua.

”-et mä toivon että äiti pääsis katkollen ja sais elämänsä kuntoon ja - - pääsis äidin luo asumaan ja toisaalta mä en toivois.” g

Toivotaan kuitenkin, jos näin käy, ettei lapsi kotiudu kovin pienenä, sillä sijaisvanhemmat kokevat vahvasti haluavansa suojella lasta uusilta pettymyksiltä. Mahdolliseen kotiutukseen liittyy kuitenkin riski siitä, ettei tilanne biologisessa perheessä säily hyvänä, vaan lapsi joudutaan sijoittamaan uudelleen. Pelätään lapsen menevän rikki. Halutaan uskoa siihen, että aikuiset tekevät oikeita, aikuisten päätöksiä, ja ottavat niistä vastuun sitten kun se on ajankohtaista. Halutaan, että lapsi saa olla se lapsi josta pidetään huolta.

Mitä tiiviimpää yhteydenpito sijaislapsen biologiseen sukuun on, sitä enemmän kannetaan huolta mahdollisesta kotiutumisesta. Joskus biologinen vanhempi saattaa ääneen miettiä mahdollista perheen uudelleen yhdistämistä, mikä saa pelon lapsen menettämisestä kasvamaan sijaisvanhemmalla. Toisaalta silloinkin, kun sijaislapsen tapaamiset biologisen äitinsä kanssa ovat toteutuneet kolmen viikon välein tapahtuneina kahden tunnin mittaisina valvottuina tapaamisina, pelko lapsen menettämisestä on länää.

Myös sijaissuku saattaa pelätä sijaislapsen kotiuttamista. Heidän huolensa saattaa liittyä siihen, kuinka sijaisvanhemmat kestävät mahdollisen menetyksen. Yksi sijaisäiti kertoo siitä, kuinka sukulaisten on vaikea ottaa lapsi sukuun ja rakkaussuhteeseen kun se ei kuitenkaan ole oma.

Perheen biologiset lapset miettivät myös sijaissisaren mahdollista lähtemistä. Heidän on kenties ollut vaikea ymmärtää, miksi sijaisperheessäkin vierailut, varsin fiksun oloinen nainen, ei voisi huolehtia lapsestaan. Useassa perheessä biologisten lasten kanssa on puhuttu siitä, ettei etukäteen voi tietää kuinka kauan sijaissisar heillä on.

Erityisesti sijoituksen alussa pelko menettämisestä korostuu niin voimakkaasti, että palasin aiheeseen toisella haastattelukierroksella. Kysyin sijaisäideiltä, arvelevatko he, että menettämisen pelko saattaa vaikuttaa siihen, kuinka lapseen uskaltaa kiintyä? Lähes kaikki ovat sitä mieltä että se vaikuttaa.

”Vaikuttaa. Koska silloin oikeesti silloin aluks ajatteli kun alko niinku liikaa tykkäämään, että mitäs sitten jos tää lähteekin multa heti - -” k

Toisella haastattelukerralla asiaa oli selvästi työstetty jo enemmän, ja uskottiin, että jos kotiutus tapahtuu, siitä aikuiset kyllä selviävät, mutta kannettiin yhä huolta sekä biologi-

sista että sijaislapsista.

”- - musta tuntuu että mä sen kestäisin ja mä sen oikeesti pystyisin järjellä ajatteleen - -mut sitten mua rupee poruuttaan ja itkettään kun mä ajattelen et kauheeta, mun lapseni ois ihan hädässä kun ne on nyt jo.” k

Luopumisen mahdollisuus on raskas ja monen mielestä myös hyvin mahdollinen. Ajatellaan kuitenkin, ettei sitä kannatta jatkuvasti pohtia. Luopuminen on asia, joka jollakin tasolla pitää ajatella jo ennen kuin sijaislapsen ottaa. Mietitään myös, mahtaisiko toisen sijaislapsen kohdalla olla helpompi asennoitua.

”Se vaikuttaa ja ei vaikuta. Sen kanssa joutuu tietoisesti niinku psyykkaamaan ja käymään semmosta vuorokeskustelua itensä kans ettei ajattelis liikaa eteenpäin, ainakaan negatiivisesti. Sitä ajattelee että parempi kun on rakastanu ja menettäny kun se ettei olis lainkaan rakastanu kun se on lapselta pois jos ei uskalla.” x

5.1.2 Sijaissisaruiden haasteet ja ilot

Kaikissa haastattelemisani perheissä on biologisia lapsia, mikä merkitsee sijaissisaruuksuhteiden muodostumisia. Sijaislapsen lisäksi paikkaansa perheessä joutuvat hakemaan myös perheen biologiset lapset. Sitä haetaan suhteessa sijaissisareen, mutta myös suhteessa omiin vanhempiin. Äiti ja isä pitää nyt jakaa uuden sisaren kanssa, eikä se aina ole kivutonta. Uudenlaista jakamista on myös suhteessa mahdollisiin biologisiin sisariin, ja jossakin tapauksessa isovanhempiin.

Kaikissa perheissä sijaissisaren saapumisesta on puhuttu paljon jo etukäteen. Yhdessä perheessä sijaissisaren saapumiseen on valmistauduttu käyttämällä Pesäpuulta tilattua materiaalia biologisten lasten kanssa. Sijoitus herättää lapsen iästä riippuen jo etukäteen monenlaisia tunteita, joita aikuiset parhaansa mukaan yrittävät työstää. Yksi isosisko on pelännyt etukäteen sijaislapsen mahdollisesti huumeita käyttäviä, väkivaltaisia, tai muuten uhkaavia syntymävanhempia. Tätä asiaa hän on työstänyt sosiaalityöntekijän kanssa ennen sijoitusta. Pienempi lapsi pelkää lelujensa puolesta, ja ei oikein tiedä, mitä sijaissisaren tulo hänen kannaltaan tarkoittaa.

Voishan se tänne muuttaa mutta voisko se asua naapurissa?” Poika 3v.

Odotuksissa pienempi sijaissisar saatetaan nähdä suloisena sisarellisen hoivan kohteena,

mutta todellisuus voikin paljastaa sijoitetun lapsen varsin temperamenttiseksi oman tiensä kulkijaksi, joka ei tule syliinkään pyydettyä. Silloin oma paikka sijaisperheen biologisena lapsena pitää löytää toisaalta.

Jos sijoitettu ja perheen biologinen lapsi ovat iältään lähellä toisiaan, tutustuminen tapahtuu parhaiten yhteisen leikin kautta. Yhteisiä pelisääntöjä pitää kuitenkin harjoitella. Vaikka myös biologiseen sisaruuteen sisältyy erimielisyyksiä, riitaa ja mustasukkaisuutta, joutuvat vanhemmat puuttumaan eri tavalla sijaisarten välisiin konflikteihin.

Yhdessä perheessä on tapana halata kun pyydetään anteeksi. Sijoitetusta lapsesta halaaminen on niin mukavaa, että hän käy välillä lyömässä perheen biologista lasta päästäkseen taas halaamaan. Myös toisessa perheessä sijaislapsen tapa ilmaista tunteitaan lyömällä, hämmentää kovasti perheen biologista lasta. Hän ei osaa ottaa lyöntiä vastaan eikä puolustautua, joten hän juoksee karkuun.

Vaikka sijaissisaret tulevat pian toisilleen tärkeiksi, ei heillä välttämättä ole kykyä ja taitoa olla keskenään, vaan perheen vanhemmat saattavat joutua jatkuvasti valvomaan heitä.

”- - ei voi jättää yhtään kahestaan, heille on kolhuja käyny. Ja muuten voi joutua kantamaan joitakin asioita että siinä pitää aikuisen olla koko ajan vieressä.” p

Sekä sijoitettu- että biologinen lapsi saattavat olla hyvin mustasukkaisia vanhemmistaan. Sijoitettu lapsi on usein se, joka haastavalla käyttäytymisellään pitää huolen siitä, että saa osakseen huomiota. Vanhemmat kokevat, että heidän biologiset lapsensa jäävät vähemmälle huomiolle.

”- - sijoittava kunta ei oo yhtään järjestäny että he sano että he luottaa siihen että vanhempien oma arvostelukyky riittää mikä on tietysti kauniisti ajateltu mutta jos oot ensimmäistä kertaa sijaisvanhempana niin ei sulla oo sitä kokemusta, sulla ei oo mitään mistä sää ammennat sitä että se mitä oon jutellu toisten sijaisvanhempien kanssa että ainut mikä auttaa on se että yrittää jostain kaivaa sitä aikaa sille biologiselle lapselle.” y

Muutamit vanhemmat ovat yllättyneitä sijaislapsen biologiselle lapselle mukanaan tuomista haasteista, ja kokevat, että ei ole mitään tahoja, mistä saisi apua tähän tilanteeseen.

Sijoitetun lapsen elämän ympärillä on paljon aikuisia, ja usein perheen kotiin tulevat vieraat, kuten sijaislapsen sukulaiset tai sosiaalityöntekijä, tulevat juuri sijaislapsen vuoksi. Perheen biologinen lapsi tuntee tällöin jäävänsä sivuun. Biologiselle lapselle järjestetään ehkä isän kanssa jotain mukavaa menoa siksi aikaa, kun sijaislapsen vuoksi kotiin on tulossa vieraita, mutta hän saattaakin kokea, että hänet viedään pois tieltä.

Vain yhdessä tutkimukseni perheistä sijaislapsi käy säännöllisesti viikonloppua biologisen sukulaisensa luona. Sijaisäiti kertoo, kuinka perheen biologinen lapsi ikään kuin lataa voimia näinä viikonloppuina. Hän on hiljaa omassa huoneessaan ja rakentaa pikkulegoilla, ja tekee kaikkea sitä, missä sijaissisar yleensä aiheuttaa häiriötä. Sunnuntaina kuitenkin jo alkaa kaivata sijaissisartaan.

Riidoista ja mustasukkaisuudesta huolimatta vanhemmat kokevat, että sijaissisaret ovat toisilleen tärkeitä ja läheisiä. Muutamassa perheessä on jo harkittu toisenkin sijaislapsen ottamista. Asian saattaa ottaa esille myös lapsi.

”Äiti voitasko me hakea vielä kaksi Emiliä kun Emil on niin lämmin ja pehmeä että me voitais ottaa vielä kaks.” Poika 6v

5.2 Sijaislapsen biologinen suku ja historia

Sijaislapset tuovat perheisiin oman historiansa, mikä silloin tällöin näkyy arjessa mieleen tulleina muistoina ja toimintamalleina. Yksi sijaisäiti ihmetteli aluksi, kun lapsi ei nouse sängystä herättyään, vaan jää makaamaan ja katselemaan seinää ja kattoa. Sitten hän kuuli lapsen mummolta, että äidillä on ollut tapana nostaa lapsi sängystä vasta puolilta päivin. Siirtymätilanteet ovat usealle lapselle vaikeita, myös biologisten vanhempien ja muiden sukulaisten tapaamisten jälkeen arkipäiväiset asiat saattavat tuottaa tavallista enemmän vaikeuksia jonkun aikaa. Yhdelläkään sijoitetulla lapsella ei ole tiivistä yhteistä historiaa biologisten vanhempiensa kanssa, vaan jokaisen lyhyeen ikään on mahtunut jo kriisiperhe tai lastenkoti, joskus myös turvatalo. Jollakin sijoituksia on ollut jo useampi. Kaikkien lasten historia ei sijoitusten osalta ole sijaisvanhempien tiedossa.

5.2.1 Yhteydenpidon monet haasteet

Jokaisessa sijaisperheessä nähdään yhteydenpito sijaislapsen biologisiin vanhempiin ja

sukuun lapsen kannalta tärkeänä. Yhteyttä pidetään, ja sitä tuetaan monella tavalla. Kaikki biologiset vanhemmat eivät kykene säännöllisiin tapaamisiin lapsensa kanssa. Yhdessä perheessä ajatellaan, että lapsen kannalta paras tapa on se, ettei lapsen tarvitse lähteä sijaisperheestä ollenkaan, vaan biologiset sukulaiset ovat tervetulleita lasta tapaamaan sijaisperheeseen.

”Ja sit se on jotenkin kun se alkaa niin se on niin luonnollinen että se menee lapsen mukaan eikä se että äiti nyt haluaa sen tänne, tuokaa tänne. Minusta se on väärä lähtökohta vaan se että kun lapsi alkaa kypsyään siihen ajatukseen et minä voisin mennä äitin luo niin sitä voi alkaa jossakin vaiheessa koettamaan.” q

Ajatellaan, että biologisilla vanhemmilla on ollut mahdollisuutensa, ja huostaanoton jälkeen pitää elää ja edetä lapsen ehdoilla. Jotkut sijaisvanhemmat ajattelevat, että lastensuojelulaki ei suojele lasta, vaan vanhempia.

Toisessa perheessä lapsi on tottunut valvottuihin tapaamisiin, poissa sijaisperheestä, sillä sijoituspaikka on ollut salattu biologiselta suvulta. Sijaisäiti kuvaa tapaamisia, että ne ovat kuin lapsen veisi päiväkerhoon. Mennessä lapsi sanoo että äiti (tarkoittaa sijaisäitiä) tulee hänet kohta hakemaan ja sitten mennään kotiin. Lapsen biologinen äiti kutsuu itseään mammaksi ja hyväksyy sen, että lapsi kutsuu sijaisäitiä äidikseen. Isänään hän pitää sijaisisää, ja biologiset vanhemmat ovat vieraampia. Kun sijoituspaikka paljastettiin biologiselle äidille, ja hän tuli tapaamaan lastaan sijaisperheeseen, se oli lapselle liikaa.

”Jotenkin tää sen turvallinen reviiri rikottiin että nehän voi tulla vaikka tänne. Vaikka se ei oo sillei paha ihminen mutta tuo samat menneet muistot.” k

Tapaamisten suhteen päätettiin palata aikaisempaan käytäntöön, jotta lapsen turvallisuuden tunne sijaisperheessä ei katoaisi. Menneistä muistoista kertoo tämän samaisen lapsen ensimmäinen tapaaminen biologisen isänsä kanssa, vaikkakin valvotusti.

”Se meni yöunet ja meni päivärytmit ja se vaan se sai semmosia ihme hysteriakohtauksia - - se menee ihan johonki toiseen maailmaan siis siihen ei saa mitään kontaktii - - aivan kun jossain epilepsiakohtauksessa tärisee tuolla sängyssä siis ei voi oikeesti tietää että mitä sille on tapahtunu.” k

Tämän tapaamisen jälkeen lasta piti käyttää psykiatrilla, ja tapaamiset jäivät hetkeksi.

Neljän kuukauden kuluttua lapsi tapasi biologisen isänsä uudestaan, ja tällä kertaa siitä selvittiin hyvin.

Sijaisvanhemmat näkevät paljon vaivaa, että tapaamiset ja yhteydenpito sujuisivat lapsen kannalta mahdollisimman hyvin. Aina biologiset vanhemmat eivät kykene säännöllisiin tapaamisiin, ja yhteyttä pidetään kirjeitse, sähköpostin välityksellä tai soittamalla. Vanhemman lisäksi tai sijaan, yhteyttä saatetaan pitää lapsen mummiin, joka on kahden lapsen kohdalla tärkein yhteyshenkilö biologiseen sukuun. Yhdellä lapsella on äidin kuva sängyn vieressä seinällä, ettei äiti unohtuisi, kun yhteys on heikko.

Neutraaleja välejä sijaislapsen biologiseen sukuun pidetään tärkeinä lapsen edun vuoksi. Oman roolin rajaaminen lapsen asioihin biologisten vanhempien kanssa, on koettu välillä vaikeaksi. Lapsen pitäminen yhteistyön keskiössä on haasteellista silloin, kun biologinen vanhempi mieluummin puhuu omista henkilökohtaisista asioistaan, vaikkapa lapsen kuulumisiin tarkoitetun puhelun yhteydessä. Vaikka kaikki ymmärtävät, etteivät voi olla vanhemman tukihenkilönä, sen tiedoksi tekeminen loukkaamatta ei aina ole helppoa.

5.2.2 Jaettu vanhemmuus

Sijaisvanhemmaksi ryhtyessään, jokainen on tiedostanut roolinsa vanhemmuuden jakajana. Se herättää ristiriitaisia tunteita. Lasta halutaan suojella uusilta pettymyksiltä ja biologisten vanhempien ”itsekkäiltä” vaateilta. Toisaalta nähdään biologiset sukulaiset osana sijaislasta, ja toivotaan heiltä tiiviimpää yhteydenpitoa.

”Mä toivoisin että äiti ois aktiivisempi tapaamaan Miroa. Musta ois kauheen kiiva Miron takia koska Miro puhuu paljon äidistään ja varmaan on ikävä tätä.” s

Sijaisvanhemmat haluavat jakaa tietoa lapsesta biologisten vanhempien kanssa, mutta luontevaa tapaa ei aina ole helppo löytää. He kokevat myös sääliä biologisia vanhempia kohtaan, kun he eivät ole kokemassa ja näkemässä lapsensa kasvua.

”Nyt kun tietää ne vanhemmat niin oikeestaan heidän puoleltaan niin se on vaan semmosta sääliä. Tekis mieli ravistella että tajuuttekeko te miten hieno lapsi teillä on. Eläkää sille älkääkä tuota omaa elämää, että vähän semmonen olo et ym-

määrätteks te mistä te jäätte paitsi?” g

Kaikki haastattelemieni perheiden sijaislapset kutsuvat sijaisäitejään äidiksi tai mammaksiksi, joillakin äitejä on kaksi, ja heidät voi erottaa etunimi-liitteellä, tai toinen on äiti ja toinen äiti-äiti tai oma-äiti. Kun sijaislapsi tulee perheeseen pienenä, uskotaan hänen pitävän sijaisvanhempia läheisempänä kuin biologisia, mutta heidän paikkaansa ei silti olla viemässä.

”- ja se ei tuu välttämättä ymmärtämään, äitihän tulee aina olemaan äiti ja varmasti aina miettii, tulee olemaan aina osaks syvämmessä ja semmonen tietynlainen perusihminen tarvii sen äidin siihen mutta en mie, mun on vaikea kuvitella että se saa kehitettyä sellasta tunnesijettä kun meihin.” q

Yhdessä perheessä biologisen äidin on ehkä ikänsäkin (17 vuotta) takia vaikea tiedostaa omaa rooliaan äitinä, sillä hän nimittää usein itseään isosiskoksi lapselleen. Sijaisvanhempien mielestä hän on lähinnä leikkikaveri lapselleen. Äidin toiveensa sijaisperheelle on, että hänen lapsensa opetettaisiin kuuntelemaan musiikkia.

Sijaislasten isät ovat heikosti mukana jakamassa vanhemmuutta lastensa elämässä. Yksi isä tapaa lastaan valvotusti silloin tällöin, ja toinen isä on lähestynyt sijaisperhettä uhkaamalla välikäsien kautta lastansa seksuaalisella väkivallalla. Kolmas isä on käynyt kerran sijaisperheessä lastaan tapaamassa, jonka jälkeen häneen ei ole saatu yhteyttä, ja neljäs isä ei ole pitänyt yhteyttä lainkaan.

Äiditkään eivät ole kovin vahvasti vanhempina läsnä lastensa elämässä. Yksi äiti tapaa lastaan kerran kuussa valvotusti kaksi tuntia kerrallaan, ja toinen äiti vierailee sijaisperheessä muutaman tunnin kolmen viikon välein. Kolmas äiti käy lapsen mummin luona lastaan tapaamassa vastoin sopimusta, ja sovitusti on käynyt myös sijaisperheessä. Neljäs äiti ei kykene yhteyden pitoon, mutta haluaa saada silloin tällöin kirjeitse tietoja lapsestaan.

5.3 Sijaisvanhemman identiteetti

Sijaisvanhemmuutta kaikki sijaisäidit ovat pohtineet pitkään ennen lopullista päätöstä. Kolmella perheellä on tavalla tai toisella ollut vaikeuksia biologisen lapsen hankkimisen kanssa, mikä on ollut osa-syynä sijaisvanhemmaksi ryhtymisessä. Kaikilla on jonkun-

laista kokemusta sosiaalialalta joko työn tai oman elämän kautta. Yksi perhehoitaja kertoo omien elämäkokemusten pysäyttäneen pohtimaan arvomaailmaa, ja sitä mitä haluaisi tehdä, ja mihin käyttää oman rajallisen elämänsä.

Perhehoitajien omat vanhemmat, sukulaiset ja muut tuttavat ovat suhtautuneet sijaisvanhemmuuteen hyvin vaihtelevasti. Kolmessa perheessä suvusta löytyy muitakin sijaislapsia. Sijaislapsen biologisten sukulaisten kanssa tehtävä yhteistyö on herättänyt ihmetystä, samoin pelätään sijaislapsen olevan raskas ja vaativa hoidettava. Suhtautuminen on kuitenkin pääsääntöisesti myönteistä, ja osa kielteisesti suhtautuneista on muuttanut mielensä sijaislapsen tutustuttuaan.

5.3.1 Sijaisvanhemmuuden erityisyys

Sijaisvanhemmuus koetaan usein muuten samanlaisena, mutta vaativampana kuin biologinen vanhemmuus. Tavallinen vanhemmuus ei aina riitä, vaaditaan kasvatustietoisuutta.

”Joku voi olla ihan hyvä vanhempi sillä tavalla että se toimii selkäytimellä niiden eväitten varassa jotka se on saanu kotoota, mutta mää en usko että pystyy toimimaan sijaisvanhempana jos ei tiedosta tavallaan mitkä on kotoa tulleita malleja ja mitkä toimii, mitkä ei että se vaatii semmosta tietoisuutta että kaikki ei ehkä meekkään samalla tavalla kun sää ikään kuin siirret sen oman kotis kasvatustradition eteenpäin.” p

Biologisten lasten kanssa toimitaan intuitiolla, sijaislapsen kanssa mietitään enemmän, kuinka toiminta vaikuttaa lapseen. Sijaislapsen kanssa saatetaan tavoitella täydellisyyttä, minkä vuoksi helposti väsyttää itsensä.

Toisaalta koetaan, että sijaislapsen saattaa hermostua herkemmin, mistä tunnetaan syyllisyyttä. Sijaislapset koetaan myös haastavammiksi kasvatettaviksi kuin biologiset.

”Ei mun oo omieni kanssa tarvinnu mitään kahden viikon raivokohtauksia purkaa psykiatrilla. Eikä mieltä mitään tunne-elämän ongelmia eikä kiintymyssuhdehäiriöitä lukee mistään kirjoista että totta kai nyt sillai on ihan eri asia. Kaikkien oikeestaan jotka ryhtyy sijaisvanhemmaksi ni kannattais vähän ennakkoon lueskella jotain ja oikeesti kuulla noilta kokeneilta konkareilta mitä se arki voi olla.” z

Sijaislapsia joudutaan kieltämään ja valvomaan enemmän kuin biologisia. Biologisten

lasten kanssa ei mietitä tykkäävätköhän he vielä, jos heitä joutuu kieltämään. Sijaislasten kanssa miettii sitäkin, ainakin aluksi. Toisella haastattelukierroksella lapsille oli jo selvemmin samat säännöt ja suuttumiset. Enimmäkseen arki sujuu ilman, että lapsia kohtelisi eri tavalla sen perusteella, onko lapsi biologinen vai sijaislapsi. Ajatellaan myös, että kun on johdonmukainen kasvatusta ja turvallinen syli tarjolla, niin kiellotkin opitaan kestävämmän paremmin.

Sijaisvanhemmuuteen saatetaan ajatella liittyvän myös yhteiskunnallinen näkökulma. Sijaisvanhemman identiteetti muodostuu silloin sekä vanhemmuudesta että ammatillisuudesta. Tämä kaksoisrooli koetaan haasteelliseksi, sillä roolit ovat ristiriidassa keskenään. Ammatillisuutta on lapsen suojeleminen niiltä samoilta yhteiskunnallisilta rakenteilta, jotka aikoinaan ovat jyränneet hänen biologisen perheensä. Tämä rakenteellinen väkivalta kohdistuu vähäosaisiin, puolustuskyvyttömiin. Ammatillisuutta nähdään myös yhteistyössä biologisen suvun ja sosiaalityöntekijöiden kanssa.

”Jouduthan sä oleen tekemisissä sosiaalityöntekijöiden kanssa ja minulle on hyötyä siitä että olen sosiaalialan käynyt, on siinä kato sinä joudut kuitenkin kun mummit ja papat vuodattaa näitä surujaan että kuinka kauheaa oli viedä lapsi lastenkotiin ja sossujen kanssa täytyy käydä sitä omanlaista kieltä ja ei osaa sosiaan aina puhua suomea vaan puhuu sitä virallista kieltä.” x

Omaa sijaisvanhemmuutta ei välttämättä aina ajatella vanhemmuuden kautta. Se on aikuisuutta lapselle joka sitä tarvitsee, niin biologiselle kuin sijoitetullekin. Yksi sijaisäiti kertoo yllättyneensä jossain määrin siitä, kuinka samanarvoiselta sijaislapsi tuntuu biologisen lapsen rinnalla. Sijaisvanhemmuuden mukanaan tuoma muutos perheessä voidaan kokea näinkin:

”No oikeestaan mun kohdalla siinä on vaan se ero, miten mää ajattelen, niin se vaan että nyt meille tuli yks muu lisää tähän perheeseen ja sitten Miron äiti.” s

Sijaisvanhempien mielestä valmentautuminen lapsen tuloon on tärkeää. Jokainen haastattelemani perhehoitaja on osallistunut Pride-valmennukseen. Yksi on tilannut Pesäpuulta sijaisisaruuuteen liittyvää materiaalia lasten kanssa työskentelyyn. Hänellä on myös kokemusta tukihenkilönä toimimisesta, ja hän on miehensä kanssa käynyt kuunteleluoppilana pitkään sijaisvanhempina olleiden perheiden tapaamisissa. Toinen sijaisäiti on kiertänyt vuoden sosiaalialan töissä kokemusta keräämässä sen jälkeen, kun päätös

sijaislapsen ottamisesta tehtiin. Kahdella sijaisäidillä on takanaan sosiaali-alan koulutus.

Kun päätös sijaislapsen ottamisesta on tehty, tuntuu lapsen odottaminen muutaman mielestä kestävästä tuskastuttavasta pitkään. Niinkin on käynyt, että lapsi josta perheelle aluksi on puhuttu, on mennyt sukulaissijoitukseen ja perheen odotus on alkanut uusiksi. Kun sijaislapsen ottaminen ajoittuu biologisen lapsen kolmevuotis-syntymäpäivien tietämille, liittyy tilanteeseen myös taloudellinen huoli lapsen kotihoidontuen lakatessa lapsen täytettyä kolme vuotta.

5.3.2 SWOT-analyysi

Molemmissa haastatteluissa pyysin perhehoitajia miettimään työnsä vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia. Kysymys koettiin yleisesti vaikeana, eikä kohtaan heikkoudet, löytynyt mitään kummassakaan haastattelussa. Tulokset löytyvät taulukkomuodossa liitteistä 5 ja 6.

Sijoituksen alussa, kun sijaisvanhemmuus on vielä aivan uusi asia elämässä, perhehoitajat ajattelevat sijaisvanhemmuuden sisältävän paljon mahdollisuuksia, mutta myös uhkia löytyy useita. Vajaa vuosi myöhemmin osa mahdollisuuksista koetaan jo vahvuuksina. Myös uhkatekijöiden määrä vähenee, kun sijaisvanhempana vietetty aika kasvaa.

Mahdollisuuksina ja vahvuuksina koetaan erilaiset ihmisenä kasvamiseen ja kehittymiseen liittyvät ominaisuudet. Sijaisperheeksi ryhtymisen ajatellaan rikastuttavan sekä vanhempien, että perheen biologisten lasten elämää. Se auttaa löytämään omia vahvuuksia ja tekee kaikki perheenjäsenet suvaitsevaisemmiksi ja sosiaalisemmiksi. Sijaisvanhemmuus mahdollistaa sekä oman elämäkokemuksen hyödyntämisen, että uudenlaisten ihmissuhteiden ja verkoston löytymisen. Sijaislapsi saa mahdollisuuden olla yhdenvertainen perheen biologisten lasten kanssa. Sijaislapsen on myös mahdollista hyötyä terapiasta ja kehittyä myönteisellä tavalla. Mahdollinen sijaisvanhemmuudessa onnistuminen olisi paras palkinto työstä.

”Jotenkin voisin kuvitella tilanteita että kun omienkin kanssa on jo niin onnellinen jos jotain tapahtuu saatikka jos onnistuu sitten tämän lapsen kanssa, niin sitten jotenkin ajattelee että siinähan sitä palkintoa on sitten kylliksi. Toivottavasti saa kasvatettua siitä kunnon ihmisen, semmosen tasapainosen.” z

Kummassakaan haastattelussa perhehoitajat eivät löytäneet ainuttakaan sijaisvanhemmuuteen liittyvää heikkoutta. Sijaisvanhemmuuden alussa suurin osa uhkatekijöistä liittyy sijaislapsen ja tämän biologiseen sukuun. Suurimpana uhkana pidetään sijaislapsen kotiutumista. Vanhempien oman menetyksen lisäksi menetys olisi raskas myös perheen biologisille lapsille. Sijaislapsen osalta todennäköisenä pidettävään kotiutumiseen liittyy uhka joutua pompoteltavaksi, jos kotiutuminen kariutuu. Uhkana pidetään myös sijaislapsen biologisten vanhempien väkivaltaisuutta ja riitaisuutta. Pelkona on myös epäonnistuminen sijaisvanhemmuudessa, jolloin lapsi ei löydä paikkaansa tai oleminen on hyvin vaikeaa. Sijaisvanhemmuus saattaa myös paljastua vääräksi ratkaisuksi biologisia lapsia kohtaan. Yhteiskunnallisena uhkana pidetään sosiaalijärjestelmän purkautumista, jolloin niiltä, joilla on vähiten, otetaan ensimmäisenä.

Vajaa vuosi sijaisvanhemmuutta on vähentänyt uhkakuvien määrää huomattavasti. Kahdessa perheessä sijaislapsen biologinen isä koetaan edelleen mahdollisena uhkana. Lainsäädännön biologisille vanhemmille tuomat oikeudet koetaan myös uhkana, sillä ajatellaan niiden polkevan alleen lapsen oikeuksia.

”Myöskin uhkana tulee että vanhemmat, heillä on edelleen tosi paljon valtaa ja oikeuksia ja lainsäädäntöön semmonen että se suosii, suojelee vanhemmuutta, vanhemman oikeutta lapseen mutta ei lapsen oikeutta vanhempaan. Et se lainsäädäntö ei suojele lasta tässä tapauksessa.” y

Lainsäädäntöön liittyy myös poliittinen uhka siitä, että koko hyvinvointisysteemi häviää. Perheen biologisten lasten pahoinvointia pidetään edelleen olemassa olevana uhkana.

5.3.3 Mistä tukea ja apua

Kysymyksen ”Mistä saat tukea ja apua?” esitin sijaisäideille molemmilla haastattelukierroksilla. Sijoituksen alussa kysymys tulkittiin ensisijaisesti koskemaan lapsen tuen tarvetta, ja uskottiin sitä tarvittaessa myös löytyvän.

”No siis, meillähän on varmaan käytössä ihan tarvittaessa mitä vain. Kyllähän Helsingin kaupunki lupautuu maksusitoumuksen kanssa jos tarvii - -” z

HUS:n sosiaalipediatrian yksikkö koetaan paikkana, josta varmasti saa apua ongelmiin; jos eivät heti voi vastata, niin soittavat takaisin saman päivän aikana. Myös lapsen aiempi sijoituspaikka, lastenkoti, on tukenut lapsen kanssa vielä sijoituksen jälkeen. Peruspalveluista neuvolapalvelut ovat toimineet joidenkin kohdalla hyvin, ja sieltä on ohjattu eteenpäin, esimerkiksi puheterapiaan.

Sijaisvanhemmat mieltävät lapsen tarvitseman avun hankkimisen olevan heidän vastuulleen. Joskus tarvittavien palveluiden järjestämisen monimutkaisuus on yllättänyt.

” – että mä jotenkin kuvittelin että semmoset asiat kun kunnalliset peruspalvelut tulis niinku tarjottimella mutta niistäkin on joutunut tappeleen. Esimerkiks päivähoito, järjestyi lopulta mutta piti vääntää ja sitten henkilökohtainen avustaja. Se kyllä ihan yllättävän pienellä organisoinnilla järjesty ja sitte tuota tää nyt tuntuu yllättävän monimutkaiselta tää terapian saaminen.” y

Lapsen tuen tarpeen lisäksi myös sijaisvanhemmat kokevat tarvitsevansa tukea, mikä ilmaistaan jo sijoituksen alkuvaiheessa, mutta korostuu entisestään toisella haastattelukierroksella. Sijaislapsen saapuminen perheeseen on aina paitsi odotettu ja toivottu asia, myös voimia vievä. Ensimmäinen sijaislapsi mullistaa perhettä ehkä eniten. Hänen myötänsä perheestä tulee sijaisperhe, vanhemmista sijaisvanhempia, mahdollisista perheen biologisista lapsista sijaissisaria ja uuteen kotiin, usein myös erilaiseen kulttuuriin, muuttavasta lapsesta sijaislapsi. Näihin muutoksiin sopeutuminen vie aikaa ja voimia jokaiselta perheenjäseneltä. Sijaisvanhemmaksi ryhtymisen syyt vaikuttavat sijaislapsen saapumiseen kohdistuviin odotuksiin ja toiveisiin. Sijaisperheeksi ryhtymiseen liittyy usein pelkojakin. Haastattelemieni sijaisäitien pelot liittyvät enimmäkseen omaan pärjäämiseen ja sijoitettavan lapsen mahdolliseen vaikeahoitoisuuteen. Yllätys voi olla myönteinenkin.

”No musta tuntuu että mä olin ajatellu sen paljon pahemmaks. Kun meillä oli mielikuva - - kanssa että meidän elämä menee ihan pilalle ja ensimmäinen puolivuotta on ihan katastrofi ja koko vuosikin on aivan pilalla ja se terrorisoi vaan joka paikan se tenava - -” k

Pride-koulutuksesta, tai omien verkostojen kautta, muutamilla sijaisäideillä on yhteyksiä toisiin sijaisvanhempiin. Näitä suhteita hyödynnetään erityisesti silloin, kun sijaisvanhemmuus arjessa käy raskaaksi. Kaikilla tällaisia riittävän läheisiä suhteita ei ole syntynyt. Erityisesti sijoituksen alussa moni on kokenut olevansa yksin ja uupunut uudessa ti-

lanteessa.

”—mut sitten aamuhässäkässä kun lapset tappelee ja tuntuu että seinät kaatuu ja näin niin sitten ei kauheesti mieti...et sen mä koen hirveen tärkeeks että ois ollu enempi sitä vertaistukee, sanotaan sillon kun – muutti meille niin sillon ois ollu jotain tapaamisia tai niinku vertaistukea vaikkei sitä tukee ois tarvinnu niin ehkä se just siinä kasvussa ois auttanu et ois ollu jotain.” g

Kun perhe päättää ryhtyä sijaisperheeksi, vaihtuvat yhteistyökumppanit alkuun useasti. Perheselvitystä tekevät sosiaalityöntekijät vaihtuvat Pride-kouluttajiin, jonka jälkeen yhteistyötä tehdään sijoittajasosiaalityöntekijän, ja mahdollisesti sijoittavan yksikön muiden työntekijöiden kanssa.

”Ei ku tää on niin hassua kun me ollaan siirrytty tässä koko ajan johtoportaalta toiselle. Ensin oli kaks johtajaa, mitkä kävi nää sosiaalityöntekijät meillä. Ne teki kotikäynnit - - No sitten mä jo ajattelin - - että noi alkaa meillä käymään niin sitten ne sano että ei me teillä aleta käymään kun te siirrytte sitten sijoittajille. No me siirryttiin tälle - - mutta sitten se itse asiassa loppu vähän kun kanan lento siihen sitte kun me mentiin sinne - - [eräs sijaishuoltoyksikkö] niin sen jälkeen me sovittiinkin niitten kanssa kaikki. Eikä me oikein kuultu tästä koko ihmisestä mitään.” z

Kun ensimmäinen sijaislapsi muuttaa perheeseen, on perheen sosiaalityöntekijä perheelle vielä vieras ihminen. Sosiaalityöntekijän puoleen kääntymisen kynnys vaihtelee paljon. Siihen vaikuttaa sekä perhehoitajan persoonallisuus että sosiaalityöntekijäs mahdollisuudet pitää perheeseen yhteyttä. Sijaislapsen mukana perheen vaikutuspiiriin tulevat yleensä myös lapsen biologiset vanhemmat ja suku vaihtelevalla intensiteetillä. Yhteistyö heidän kanssaan ei aina ole mutkatonta, ja vaatii joustavuutta ja oman roolin etsimistä vanhemmuuden jakajana.

Lapsen ikä, biologisten, yhteistyössä mukana olevien sukulaisten määrä, ja käytössä olevat palvelut vaikuttavat siihen, kuinka paljon henkilöitä lapsen yhteistyöverkostoon kuuluu. Perhehoitaja saattaa yllättäen huomata olevansa keskeinen osa laajaa verkostoa. Ympäröivät yhteistyötahot ovat aluksi vieraita ja yhteydenpito hakee muotoaan. Myös perhehoitajan perheessä sekä sijaislapsen ja sijaisvanhempien välinen vuorovaikutus, että mahdollisten biologisten lasten ja uuden sisaren väliset tavat olla suhteessa toisiinsa, hakevat omaa muotoaan. Perhehoitaja on haastavassa tilanteessa, ja saattaa kokea olevansa vastuussa kaiken sujumisesta.

Varsinkin, jos riittävän läheiseksi muodostunutta vertaishenkilöä ei ole tuttavapiirissä, ja joskus vaikka semmoinen löytyy, vanhemmat saattavat tuntea olevansa vailla tukea ja apua. Tällöin toive työnohjauksesta paikkana, missä voi puhua avoimesti omista tunteistaan, on merkityksellinen.

”Mutta kyllä oikeesti oon ajatellu että semmoinen joku ulkopuolinen, joku keskustelu varmaan ois ihan paikallaan. Että vois ihan omista tunteista justiin nyt siis ei tarteis yhtään miettiä että oonks mää tulossa hulluks vai oonko mää vähän tyhmä tai onks tää nyt väärin ajatella näin ja ei kukaan muu näin ajattele ja pääsis sillai niinku purkaa.” k

Perhehoidon hankkeen kannalta on mielenkiintoista huomata, että perheessä, jossa sosiaalityöntekijä on säilynyt samana ja yhteys on ollut tiivis, sijaisäiti kokee perheen sosiaalityöntekijän lähimpänä työnohjaajanaan ja henkilönä, jonka puoleen saattaa kääntyä kaikissa ongelmissa.

”Kyllä se on se ensimmäinen, no tietenkin aviomies on siinä ja sitten ehkä justiin - - [vertaishenkilö] kans ehkä joskus joitain asioita mutta kyllä se on se sossu ensisijainen” x

Lapsen sosiaalityöntekijän rooli koetaan kuitenkin ristiriitaisena, koska hänen tehtävänsä on valvoa sekä sijaisperheen, että lapsen biologisen perheen etuja. Ajatellaan, ettei kaikesta voi varauksetta puhua. Suhde sosiaalityöntekijään saatetaan mieltää asiakassuhteeksi, tai epäillään sosiaalityöntekijän vaitiolovelvollisuuden toimivuutta suhteessa lapsen biologiseen perheeseen.

”Mä en osaa niille niinku, mä en koe sitä. Ei oo musta hyvä, en osaa yhtään, sit mä en tiedä oikeesti, musta on siinä, siis heillä varmaan on vaitiolovelvollisuus ja he varmasti ovat päteviä, mut mulla tulee ristiriita siinä et he hoitaa molempien asioita. Mä en uskalla puhua kaikkee niille - - jotenkin siinä on mun mielestä että mitenkä voi hoitaa molempien asioita?” k

Yleisesti ajatellaan, ettei sijoituksen tehnyt sosiaalityöntekijä voi olla työnohjaajana perhehoitajalle (Perhehoidon tietopaketti 2008: 21).

Yhdelläkään haastattelemistani perheistä ei ole työnohjausta, vaikka toiveita siitä on esitetty. Sijaisäidit ovat sitä mieltä, että työnohjaus tulee aloittaa heti sijoituksen alussa, kun kaikki ihmetyttää ja vaatii pohdiskelua. Työnohjauksen ajatellaan pitävän yllä

myönteistä asennetta ja auttavan oikeiden ratkaisujen tekemisessä.

”Mää aattelen että ylipäänsä kuitenkin on tärkeintä myönteisyys tässä nyt jotenkin että moniin asioihin löytyy hyvä ratkaisu tässä tai sillei että ei jää yksin - - laissa on ikään kuin että kaikille kuuluu se työnohjaus mutta se on epämääräinen juttu se ei oo semmonen että ilman muuta sä saat sen. Se on pikemminkin niin päin että sitten jos rupee hyppiin seinille niin sen varmaan saa.” p

Jos sijaislapsi on osoittautunut vaikeahoitoiseksi, saattaa lastenhoidon järjestäminen vanhempien kahdenkeskisen ajan mahdollistamiseksi, osoittautua vaikeaksi. Pohditaan myös, miten mahdollinen työnohjaus toteutuu lastenhoidon osalta. Haasteellista sijaislasta ei voi viedä sukulaisille tai tuttaville niin kuin biologisen. Sijaisvanhemmat saattavat myös kokea biologisen lapsensa sijaislapsen vaativuuden takia jäävän vaille tarvitsemaansa huomiota. Yhtenä mahdollisuutena mietitään tukiperhettä sijaislapselle, tai mahdollisuutta käydä vastaanottokodissa pieniä pätkiä, vaikka muutaman tunnin kerrallaan.

”Mä kyllä pitäisin sitä, että ois järkevä organisoida se sijoitus useimmissa tapauksissa sillei että sijoitetulla lapsella ois silloin tällöin esimerkiksi ihan jo siitä alusta, kun mä ajattelen sitä ekaa puolta vuotta voi jestas et se oli mahotonta, ihan oikeesti. Kukaan ei niinku tajua mitä se on. Se on oikeesti 24 tuntia vuorokaudessa töissä - - että pienen lapsen kanssa ihan et sä saat sillei tehtyä pienet käytännön jutut sun elämässä kun suunnilleen välillä vaikee pyykkikonetta päästä pyörittää, puhumattakaan siitä että joskus voi olla ihan välttämätön tarve että saat 15 minuuttia lehteä lukea yksin. Tiäksää puhua jonkun puhelun sillei että joku ei oo koko ajan - -, että sais aikaa sille biologiselle lapselle. Et se on ollu se haaste ihan siinä alussa.” y

Koulutukset koetaan yhtenä keinona saada voimia arjen pyörytykseen. Vinkkejä koulutuksista on saatu toisilta sijaisvanhemmilta. Yksi perhe on osallistunut Helsingin kaupungin sosiaaliviraston järjestämään, aloitteleville sijaisperheille suunnattuun koko perheen viikonloppukoulutukseen, ja oli siihen erittäin tyytyväinen. Toinen koulutus heille on tulossa lähiaikoina. Myös toinen perhe on saanut ilmoituksen tulevasta koulutusviikonlopusta.

5.4 Sosiaalityön merkitys sijaisperheelle

Sosiaalityölle on monenlaisia toiveita sijoituksen alussa. Jonkun perheen kohdalla sosiaalityö on vastannut odotuksia, kun taas toisessa perheessä on jouduttu olemaan välillä

ilman sosiaalityöntekijää. Useat kokevat, että olisivat tarvinneet enemmän sosiaalityöntekijän tukea.

Sosiaalityöntekijältä toivotaan, että hän on helposti lähestyttävä, tutun oloinen ihminen, jonka puoleen on hyvä kääntyä. Sosiaalityöntekijältä toivotaan saatavan tietoa lapsesta, hänen terveyden tilastaan, mahdollisista aiemmista sijoituksista ja kokemuksista. Kun sosiaalityöntekijä on pitänyt sijoituksen alussa tiiviisti yhteyttä, ja hänet on tarvittaessa ollut helppo saada kiinni puhelimitse, pidetään häntä parhaimmillaan vierellä kulkijana. Koko perheen huomioimista pidetään myös tärkeänä, mikä on toteutunutkin toisten kohdalla. Heikoimmillaan sosiaalityöntekijä on tavannut sijaisperheen vain kerran vuoden aikana, ja ainoat yhteydenotot ovat olleet sijaisäidin soitot sosiaalityöntekijälle. Ta-voitettavuuskin on ollut heikko.

”Kyllä oon aatellu että jos ois pikkusen arempi ihminen kuin minä, niin pulassa vois olla ollu ihan oikeesti, että ei oo kyllä kyselty.” k

Perhehoitajien mielestä sosiaalityön merkitys korostuu sijaislapsen biologisen suvun kanssa tehtävässä yhteistyössä. Perhehoitajat ajattelevat olevan lapsen edun mukaista säilyttää neutraalit välit lapsen biologiseen sukuun. Tässä kohdassa toivotaan sosiaalityön toimivan puskurina ja välikätenä. Sosiaalityöntekijän vastuulla pidetään tapaami- siin ja muuhun yhteydenpitoon liittyviä rajoja ja sopimuksia . Hänen toivotaan huomioi- van niissä myös sijaisperheen toiveet ja ajatukset lapsen edusta.

”- - että mejän ei tarvii noista asioista välittää että on tää, me kuoritaan kermat päältä - - mejän ei tarvii sopii mitään.” s

”Ja tosissaan se ymmärtää sen että jos minä toivon jotakin niin se on niin hienoa että se ei oo sitten soittanu että joo, että tämä sijaisäiti sano näin ja teki näin vaan se - - sanoo että hän on nyt sitä mieltä - - ja se on hyvä koska jos se sanois aina että minä oon sitä mieltä niin se ois minun ja tämän oikean äidin välejä kyllä hiertäny” x

Sijoituksen alussa perhehoitajat toivovat, että sosiaalityöntekijän puoleen voi kääntyä kaikissa sijaislapsen liittyvissä ongelmissa. Ne perhehoitajat, joiden perheen kohdalla sosiaalityö on toiminut hyvin, ajattelevat näin vielä toisella haastattelukierroksella, mut- ta osa on joutunut itse huolehtimaan biologisten sukulaisten ja sijaislapsen välisten ta- paamisten sopimisesta. Yhdessä perheessä huoltosuunnitelma oli edelleen tekemättä.

Toimeksiantosopimus on yhdessä perheessä tehty reilu kuukausi sijoituksen jälkeen, jolloin perhe oli sinitelty kesän yli toisen vanhemman palkalla.

Sijoitusprosessin alussa sosiaalityöntekijät vaihtuvat, mikä koetaan hankalana, sillä juuri sijoituksen alussa mielessä on paljon kysymyksiä, eikä vierasta ihmistä ole helppo lähestyä. Sosiaalityöntekijä on vaihtunut kahden perheen kohdalla vielä uudestaan ensimmäisen vuoden aikana. Työntekijän vaihtuminen kokemattomaan ja uhkaavat biologiset vanhemmat koetaan epävarmana yhdistelmänä.

”Se meidän edellinen se oli semmoinen jämpä tyyppi että se tiesi sitte mitä aattee. Että vaikkei se miellyttäis mua tai se ei miellyttäis [bioäitiä] niin ihan sama. Mun mielestä semmonen tarvii kuitenkin olla.” k

Niissä perheissä, joissa sosiaalityö ei ole toiminut toiveiden mukaan, pohditaan onko jääty paitsi jostain tiedosta, tukimuodosta tai systeemistä. Sosiaalityön toimimattomuus ei henkilöidy missään perheessä sosiaalityöntekijään, vaan se nähdään osana organisaation ongelmaa.

”Mä oon alkanu näkemään hänenkin unohtelunsa ja asioiden jättämisen tämmösenä että sillä on vaan niin hirveesti töitä että se ei kerta kaikkiaan. Joutuu varmaan priorisoimaan että sais lasten asiat hoidettua.” y

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli kerätä tietoa sijaisvanhemmuuteen kasvamisesta, siitä prosessista, joka antaa sijais-alkuliitteelle erilaisia käytännön merkityksiä perheessä. Keskeisiä olivat kiintymyssuhteisiin liittyvät kysymykset, perheen biologisten lasten haasteellinen paikka sijaisperheessä, sekä tuen tarve erityisesti sijaisvanhemmuuden alussa.

Kohderyhmä oli niin pieni, ettei sen perusteella voi tehdä yleistyksiä, mutta tulokset olivat pääosin hyvin samansuuntaisia kuin aiemmin kokeneista sijaisvanhemmista muodostuneille kohderyhmille tehdyissä tutkimuksissa (Janhunen 2007; Pirskanen 2007; Salo 2007; Saarinen 2006; Luomala 2005).

Kiintymyssuhteisiin vaikuttavista tekijöistä merkittävä oli lapsen menettämisen pelko, ja sen vaikutus sijaisvanhemman uskallukseen kiintyä sijoitettuun lapseen. Biologisten las-

ten paikka sijaisperheessä koettiin haasteelliseksi, sillä vanhemmat kokivat, ettei heille ollut riittävästi aikaa. Moni perhehoitaja oli kokenut jääneensä yksin ja vaille tukea erityisesti sijoituksen alussa, jolloin tuen tarve oli ollut suuri. Sijaisvanhemmat kaipasivat sosiaalityöntekijän tiiviimpiä yhteydenottoja, työnohjausta, vertaistukea sekä toimivaa sijaisjärjestelyä.

Sijaisvanhemmuuteen kasvamisen prosessissa merkityksellistä, mutta ei niin yksinkertaista, on kiinnittyminen lapsen ja uuden vanhemman välillä. Uusi lapsi-vanhempisuhte syntyy muodollisesti sillä hetkellä, kun perhehoitosopimus allekirjoitetaan. Varsinaisen merkityksen tämä suhte saa kuitenkin vasta tunnetasolla, ajan kuluessa.

Tutkimukseni perheissä kiinnittyminen oli käynnistynyt, yhdessä nopeammin, toisessa hitaammin. Kiinnittymistä hidastavina tekijöinä lapsen puolelta perhehoitajat pitivät lapsen varhaisiin vuorovaikutussuhteisiin liittyneitä traumaattisia kokemuksia, jotka vaikuttivat lapsen käsitykseen omasta itsestään, sekä odotuksiin muita ihmisiä kohtaan. Bowlby (1953: 146) on sitä mieltä, että jos lapsella ei ole aiempia kokemuksia kiintymisestä, on hänen vaikeampi muodostaa kiintymyssuhteita sijaisperheessä. Sopeutuminen saattaa päällisin puolin vaikuttaa helpolta, vaikka todellisuudessa se jäisi tunnetasolla pinnalliseksi. Aiemmat kiintymyssuhteet, millaisia sitten ovat olleetkaan, tekevät huostaanoton aiheuttamasta erosta tuskallisen, koska lapsi joutuu eroon hänelle tärkeistä ihmisistä. Tällöin lapsella kuitenkin on olemassa taito kiinnittyä. (Bowlby 1953.)

Toinen lasten kiinnittymiseen vaikuttava tekijä on biologisten vanhempien suhtautuminen sijoitukseen. Tutkimukseni perheissä sijaislasten biologiset vanhemmat suhtautuivat sijoitukseen pääasiassa myönteisesti, mikä auttoi lapsia perheeseen asettumisessa. Biologisille vanhemmille järjestetään tukiryhmiä lapsen huostaanoton jälkeisessä tilanteessa. Tavoitteena on lapsen sijoituksen hyväksyminen, ja arvokkuuden, sekä merkityksen löytäminen uudesta jaetun vanhemmuuden roolista. Kaikille biologisille vanhemmille tätä tukea ei kyetä tarjoamaan, eivätkä kaikki kykene sitä ottamaan vastaan. Uusi lastensuojelulaki edellyttää huostaan otetun lapsen asiakassuunnitelmassa huomioitavan myös biologisen vanhemman mahdollisesti tarvitsema erityistuki vanhemmuuden tukemiseksi (LSL 30 §). Myllärniemen (2007: 118) mukaan on haasteellista työskennellä biologisten vanhempien kanssa, ja puhua huostaanotosta heitä syylistämättä.

Kolmantena tekijänä kiinnittymisessä on sijaisvanhempien myönteinen suhtautuminen lapsen biologiseen taustaan. Tämä on lapsen kannalta sitä merkityksellisempää, mitä vanhempi lapsi on. Pyrkimällä parhaansa mukaan säilyttämään lapsen ja biologisten vanhempien yhteyden, sijaisvanhemmat auttavat lasta välttymään hylätyksi tulemiselta. Tuntiessaan olonsa turvalliseksi ja hyväksytyksi, ja välttyessään varhaisen vuorovaikutussuhteen täydelliseltä katkeamiselta, lapsella on paremmat edellytykset solmia kiintymyssuhteita myös sijaisperheessä. Tällöin lapsi välttyy tilanteelta, jossa joutuisi asettamaan vanhempansa tärkeysjärjestykseen. Myös Goldstein – Freud – Solnit (1973: 33) ovat sitä mieltä, että lapsen varhainen hylätyksi tuleminen kokemus vaikuttaa seuraaviin kiintymyssuhteisiin, joita hän ei osaa pitää täysin luotettavina. Tutkimukseni sijaisvanhemmilla oli pääosin hyvin myönteinen suhtautuminen sijaislapsen biologisiin vanhempiin, erityisesti äiteihin, joskin tähän suhteeseen sisältyi myös ristiriitaisia ajatuksia, liittyen lapsen etuun.

Kaksi tutkimukseni sijaislapsista oli alle kaksivuotiaita sijoitettaessa. Heidän kohdallaan sijaisperheeseen kiinnittyminen on ollut ainakin näennäisesti helppoa sen vuoksi, ettei heillä ollut muistinvaraista historiaa muusta perhe-elämästä. Aivan pienen lapsen kohdalla sijaisvanhemmista tulee helposti luonnostaan ne ensisijaiset kiintymyksen kohteet. Tällöinkin yhteydenpito biologisiin vanhempiin nähdään lapsen psyykkisen kehityksen kannalta tärkeänä, erityisesti, jos arvellaan lapsen kotiutuksen olevan mahdollista. Hämääläisen (1998: 17) mielestä tässä konkreettisessa kahden perheen järjestelmässä vanhemmat voivat parhaimmillaan täydentää ja vahvistaa toistensa merkitystä lapsen elämässä. Se edellyttää perheiden osalta molempien vanhempien arvon tunnustamista yhteisen lapsen elämässä.

Neljäs kiinnittymiseen vaikuttava tekijä haastattelujen perusteella liittyy sijaisvanhempien pelkoon lapsen menettämisestä. Erityisesti sijoituksen alussa lapsen mahdollista kotiutumista oli mietitty niin paljon, että jotkut vanhemmat olivat varoneet kiintymästä lapseen liikaa. Myös sijaisperheen biologisille lapsille ja heidän ystävilleen oli kerrottu, että sijaislapsi kenties muuttaa takaisin biologisen äitinsä luo.

Goldstein – Freud – Solnit (1973) ajattelevat, ettei alle kolmevuotiaasta tule sijoittaa vuotta pidemmäksi ajaksi, eikä yli kolmevuotiaakaan kahta vuotta pidemmäksi ajaksi, jos sijoituksen on tarkoitus olla väliaikainen. Ellei kotiutuminen onnistu tässä ajassa, tu-

lee sijoitus mieltää pysyväksi, ja pyrkiä kaikin keinoin tukemaan lasta uusien, korvaavien psykologisten vanhempisuhteiden aikaansaamisessa. Vanhemman lapsen, joka on viettänyt varhaisimmat vuotensa biologisten vanhempiensa kanssa, ja psykologinen vanhemmuussuhde heihin on säilynyt, täytyy voida palata biologisille vanhemmille pidemminkin ajan jälkeen, jos se on lapsen tahto ja vanhempien tilanne sen mahdollistaa.

Koska käytäntö tällä hetkellä korostaa lapsen ja biologisen perheen säännöllisen yhteydenpidon tärkeyttä silloinkin, kun lapsi ei miellä biologisia vanhempia vanhemmikseen, tulee sijaisvanhempia entistä paremmin tukea hyväksymään roolinsa vanhemmuuden jakajina. Myös Haveri (2005: 32) pohtii niitä yllättäviä tunteita, joita perhehoitaja käy läpi sijaislapsen perheeseen liittymisen yhteydessä. Hänen tutkimuksensa kohdejoukkona olivat kunnalliset, ammatilliset perhehoitajat. Haverin mukaan ammatillinen osaaminen ei suojaa tunteilta. Näitä vanhemmuuden jakamiseen liittyviä tunteita käsitellään Pride-valmennuksessa jo ennen sijaisvanhemmuuden alkamista. Se ei kuitenkaan riitä. Tunteet ovat osa inhimillisyyttä, eikä niitä voi aina järjellä ohjata. Näitä erityisesti sijoituksen alkuun liittyviä tunteita tulee voida käsitellä työnohjauksessa tai ohjatussa vertaisryhmässä.

Sijaisvanhemmat kokivat olevansa lapsen edun puolestapuhujia, ja pelkäsivät biologisten vanhempien rikkovan lapsen, ellei tapaamisissa edettäisi lapsen ehdoilla. Myös Pirskasen (2007: 46–47) tutkimuksessa sijaisvanhemmat kertoivat lapsen sijoituksen jälkeen alkaneesta tiiviistä tutustumisesta biologisten vanhempien kanssa. Pirskanen pohtii sijaisvanhempana toimimisen etiikkaa, ja siihen kiinteästi liittyvää yhteydenpitoa biologisten vanhempien kanssa. Sijaisvanhemp ei ole semmoisessa asemassa, jossa käytäntöä olisi helppo kyseenalaistaa. Asiantuntijoiden ja sosiaalityöntekijöiden näkemyksillä on enemmän merkitystä. Silloin, kun tutkimukseni perheiden sijaislapsen ja biologisen vanhemman välillä oli muodostunut kiintymyssuhde, kokivat sijaisvanhemmat sen vaalimisen arvokkaaksi, ja toivoivat tiiviimpää yhteyttä lapsen edun vuoksi.

Haastattelemani perhehoitajat ajattelivat sijaisvanhemmuuden olevan tietoista vanhemmuutta, jossa pyritään tiedostamaan oman toiminnan vaikutukset sijaislapselle. Pride-koulutuksen lisäksi kaikki olivat valmentautuneet sijaisvanhemmuuteen joko sosiaalialan koulutuksen, työkokemuksen, tai alan kirjallisuuden kautta, ja kokivat siitä olevan hyötyä. Kasvatustietoisuus tuli esiin siinä, että biologisten lasten kanssa toimittiin intuitiivisesti.

tiolla, mutta sijaislapsen kanssa sen ei katsottu antavan riittäviä eväitä kasvatukseen.

Reflektiivinen suhtautuminen omiin arkipäivän valintoihin selkeyttää niiden taustalla olevien arvojen tiedostamista, mikä lisää perhehoidon laatua. Tähän liittyi myös yhteiskunnallinen aspekti sijaisvanhemmuudessa. Julkunen (2006: 117) on pohtinut hyvinvointivaltion rajoja ja julkista vastuuta. Hän mainitsee huostaan otettujen lasten sijoittamisen perheisiin yhtenä integroituna osana julkista palvelujärjestelmää. Tällöin hyödynnetään usein perheen yhteisiä resursseja, mikä on laitosmaista hoitoa edullisempaa. Tähän kuntien intressiin yhdistyy usein perhehoitajien halu yhdistää ansiotyö ja omien lasten hoito.

Suurin osa haastattelemistani perhehoitajista pitivät sijaisvanhemmuutta myös ammatillisena prosessina. Yksi arveli, että vasta toisen sijoituksen myötä sijaisvanhemmuutta ajattelisi ammatilliselta kannalta. Ammatillisuutta nähtiin perhehoitajuuden yhteiskunnallisessa ulottuvuudessa. Ammatillisuus ja vanhemmuus koettiin toisaalta ristiriitaisena kaksoisroolina. Samoin kuin Saarisen (2006: 72) tutkimuksessa, haastateltavat puhuivat yhtä aikaa lämpimien kiintymyssuhteiden merkityksestä sekä koulutuksen tärkeydestä.

Erityisesti aivan sijoituksen alussa täydellisyyden tavoittelu sijaisvanhemmuudessa oli tuntunut välillä uuvuttavalta. Aluksi jotkut sijaisvanhemmat olivat tunteneet myös epävarmuutta joutuessaan rajoittamaan sijaislasta, sillä pelkäsivät, ettei lapsi kenties enää sen jälkeen pidä heistä. Janhusen (2007: 35) mukaan sijaislapsen epätasainen kehityprofiili tekee rajojen asettamisen haasteelliseksi. Juuri kun lapsi on näyttänyt toimivan ikätasoaan paremmin, saattaa hän seuraavassa hetkessä jollain toisella taidollisella osa-alueella muistuttaa ikäistään nuorempaa. Varoessaan pahoittamasta liikaa lapsen mieltä, he saattoivat tuntea kohtelevansa biologista ja sijoitettua lastaan eriarvoisesti, mikä edelleen lisäsi tyytymättömyyttä omaan toimintaan. Myös Mannisen (2001: 58–59) tutkimuksessa sijaisvanhemmat kohtelivat sijoitettuja lapsia ja biologisia lapsiaan eri tavalla, varsinkin kurinpitotilanteissa. Biologiselta lapselta saatettiin myös vaatia enemmän, eikä ehkä uskallettu puuttua yhtä ankarasti sijoitetun lapsen tekemisiin.

Toisella haastattelukierroksella sijaisvanhemmat miettivätkin omien, biologisten lastensa, paikkaa ja roolia sijaisperheessä. He kokivat myös neuvottomuutta uuden haasteen edessä. Janhunen (2007: 39) kertoo, kuinka sijaisperheen biologiset lapset sijaislapsen

tullessa joutuvat jollain tapaa luopumaan omasta arjestaan, vanhemmistaan, leluistaan ja rauhastaan. Jakamisen kokemus on sitä suurempi, mitä lähempänä iällisesti lapset ovat toisiaan. Biologisilla sisaruksillakin on mustasukkaisuutta, mutta siihen tilanteeseen kasvetaan pikku hiljaa. Vaaditaan toisenlaista sopeutumista kun kotiin tulee vieras lapsi, joka ei välttämättä vastaa sijaissisaren odotuksia. Osa tutkimukseni vanhemmista on kaivannut tässä asiassa tukea ja neuvoa.

Sijaislapsi tulee sijaisperheeseen oman historiansa ja kokemustensa kanssa, mikä näkyy usein myös lapsen leikeissä. Jos sijaisperheen biologiset lapset ovat iältään lähellä sijaislasta, tutustuminen sujuu usein parhaiten juuri leikin kautta. Leikin avulla lapsi pyrkii ottamaan haltuunsa ja jäsentämään hänelle vaikeita kokemuksia. Huostaan otettu lapsi saattaa tuottaa leikkiin myös semmoisia kokemuksia, jotka voivat ahdistaa biologista lasta. Aikuisilla, sijaisvanhemmilla, on yleensä ainakin puolisonsa, usein myös muita henkilöitä, kuten sosiaalityöntekijä, tai paikkoja, kuten työnohjaus tai vertaisryhmät, missä voivat käsitellä sijaislapsen perheeseen mukanaan tuomia tunteita. Sijaisperheen biologisten lasten tarpeet tältä osin unohtuvat helposti, kun vanhemmat kokevat, ettei heillä ole riittävästi aikaa. Sijaisvanhempien lisäksi myös sosiaalityöntekijöiden tulee tiedostaa ja huomioida sijaissisarouden haasteet. Myös Haverin (2005: 19) mukaan sijaisperheen biologiset lapset saattavat joutua kohtaamaan sijaislapsen erilaisen lapsuuden tarinan myötä asioita, joita ei muuten vielä käsiteltäisi, ja saattavat tarvita tässä erityistä tukea.

Haastattelemiini sijaisvanhemmat olisivat toivoneet erityisesti sijoituksen alkuun parempaa tukea. Tämä tuli erityisesti esiin toisella haastattelukierroksella, kun perhehoitajat muistelivat kulunutta vuotta. Sijaisperheeksi tuleminen, vaikka olikin odotusten täytymys, oli tuonut mukanaan paljon asioita, joihin ei ollut osattu varautua, ja moni oli kokenut jääneensä yksin. Perhehoitajat olivat joutuneet läpikäymään monenlaisia tunteita, joita olisi haluttu jakaa ja käsitellä vertaisryhmissä tai työnohjauksessa. Myös Pirskašen (2007: 59) tutkimuksessa sijaisvanhemmat kertovat työnohjauksen tarpeellisuudesta juuri sijaisvanhemmuuden alussa. Janhunen (2007: 38–40) on sitä mieltä, että ilman tukea ja apua sijoituksen alussa arjen raskaus saattaa johtaa jopa sijoituksen katkeamiseen. Hänen mielestään työnohjauksen ja koulutukseen osallistumisen pitäisi olla paitsi oikeus, myös velvollisuus. Edelleen myös Ketola huomauttaa, että työnohjaukseen tunnetaan tarvetta usein juuri sijoituksen alussa, kiintymyssuhteen muodostumiseen liittyvissä ky-

symyksissä ja ongelmissa (Ketola 2005: 137).

Vanhemmuus joutuu koetukselle myös biologisten lasten kanssa. Tätä taakkaa voi kukin vanhempi jakaa kenen tahansa läheisen henkilön kanssa. Sijaisvanhemmuudessa ei voi unohtaa vaihteluvallisuutta, mikä rajoittaa jakamisen mahdollisuutta. Puolison lisäksi sijaislasten asioista voi keskustella syvällisesti vain asiaan liittyvien ammattilaisten tai vertaisten kanssa.

Sijaislapsen saapumisen jälkeen aikaa biologisille lapsille tai parisuhteelle ei kaikissa perheissä pystytty tyydyttävästi järjestämään. Pohdittiin myös miten mahdollinen työn-ohjaus voisi toteutua, kun sijaislasta ei haasteellisen käyttäytymisen vuoksi voinut viedä tuttaville hoitoon. Myös Ketola puhuu toimivien sijaisjärjestelyjen puolesta, jotka takaavat molempien sijaisvanhempien pääsyn myös täydennyskoulutukseen (Ketola 2005: 136). Vain yhdellä tutkimukseni perheiden sijaislapsista oli säännölliset, jopa yön yli kestävät vierailut biologisessa suvussa. Muissa perheissä ei lakisääteisten vapaapäivien järjestäminen ollut toteutunut lainkaan. Perheessä, jossa molemmat vanhemmat olivat olleet koko sijoituksen ajan kotona, lastenhoitoa ei nähty ongelmallisena. Perhehoitajat esittivät ajatuksia tukiperheistä vapaiden mahdollistajana. Saarisen (2006: 66) haastatellamat sijaisvanhemmat olivat myös huolissaan toteutumattomista vapaista, ja toivoivat lomaperheitä tai kotiin tulevaa lomittajaa. Janhusen mielestä lakisääteisten vapaapäivien käyttäminen tukisi perhehoidon laatua (Janhunen 2007: 40).

Perhehoidon hankkeen kannalta mielenkiintoista oli huomata, että yhden perheen kohdalla tiivistetty sosiaalityö oli toteutunut, mikä tarkoitti sosiaalityöntekijän useampia kotikäyntejä, sekä koko perheen koulutusviikonloppua. Neljän perheen joukosta löytyi myös kaksi perhettä, jotka toisen haastattelukierroksen aikaan olivat kokonaan ilman sosiaalityöntekijää.

Käsitykset sosiaalityön merkityksestä sijaisperheelle vaihtelivat paljon sen mukaan, kuinka tyydyttävästi toiveet sosiaalityölle olivat ensimmäisen vuoden aikana toteutuneet. Parhaimmillaan sosiaalityöntekijä koettiin vierellä kulkijana, ja ensisijaisena tukena. Toisessa ääripäässä sosiaalityöltä ei odotettu mitään, vaan uskottiin kaiken tuen hankkimisen olevan omalla vastuulla. Jokainen perhehoitaja ajatteli sosiaalityöntekijän olevan korvaamaton sijaislapsen biologisen perheen kanssa tehtävässä yhteistyössä. Kun

sosiaalityöntekijää ei ollut, sijaisperhe sopi itse sijaislapsen ja biologisen suvun välisistä tapaamisista. Luomala (2005: 7) muistuttaa tapaamisista päättämisen, ja erityisesti niiden rajoittamisen, olevan lain mukaan viranomaisen vastuulle kuuluvia tehtäviä, joita määrittäessään perhehoitaja joutuu usein hankalaan asemaan lapsen biologisten vanhempien kanssa.

Sosiaalityöntekijän rooli sijaisperheen, lapsen, ja biologisen perheen sosiaalityöntekijänä koettiin ristiriitaisena, minkä vuoksi kaikesta ei koettu voitavan puhua hänen kanssaan. Samaa mieltä sijaisvanhemmat olivat myös Saarisen (2006: 80) tutkimuksessa. Pirskasen tutkimuksessa löytyi mielipiteitä sekä puolesta että vastaan. Ajateltiin myös, että asia pitäisi ehkä ratkaista tapauskohtaisesti. (Pirskanen 2007: 52–52.)

Kyetään tukemaan lapsia, sijaisvanhemmat tarvitsevat omaa tukea. Myös sijaisperhe voi ajautua samanlaiseen tilanteeseen kun sijoitetun lapsen biologinen perhe aikoinaan; oikeanlaista tukea ei ole saatavilla. Varhainen tuki tuo luottamusta sen saamiseen tarvittaessa, ja ennalta ehkäisee isojen ongelmavyöhtien syntymistä. Sijaisperheet toivoivat sosiaalityöntekijän yhteyden pidolta jatkuvuutta. Haluttiin olla yhteydessä silloinkin, kun kaikki sujui hyvin. Tuttua sosiaalityöntekijää on helpompi lähestyä kaikenlaisissa asioissa. Kun sosiaalityöntekijä tuntee sijaisperheen, on hänen helpompi tarjota oikeanlaista apua silloin kun sitä tarvitaan. Tällöin vaikeatkin asiat on helpompi ottaa esille, ja yrittää työstää ilman turhia loukkaamisia, jotka eivät paranna sen paremmin lapsen kuin aikuistenkaan tilannetta. Ketola (2005: 128, 133) muistuttaa myös erilaisten sijaisperheiden erilaisista tarpeista. Lähtökohtana pitää olla tuen räätälöiminen jokaisen perheen tarpeita vastaavaksi, ei niin, että se rajoittuu olemassa oleviin muotoihin.

Sijaisperheet ovat erilaisia ja syyt sijaisvanhemmaksi ryhtymiselle poikkeavat toisistaan, samoin kuin sijoitetut lapset. Odotukset ja toiveet sijoituksen alussa ovat kuitenkin hyvin samansuuntaisia. Yhtenäisyyttä löytyi myös toisella haastattelukierroksella esiin tulleista pulmista, ja sijaishuollon organisaation kehityshaasteista.

Haastattelemiini sijaisäidit olivat yhteiskunnallisesti varsin valveutuneita, ja näkivät arjen epäkohdat laajemmassa kontekstissa, osana yhteiskunnan ja organisaatioiden rakenteita. Vaikka ajatuksia perhehoidon kehittämiseksi on, tuntee sijaisvanhempi itsensä keinottomaksi ja äänettömäksi byrokraattisten rakenteiden edessä.

5 POHDINTA

Opinnäytetyöni tarkoitus oli kerätä tietoa sijaisvanhemmuuteen kasvamisesta. Erityisesti mielenkiintoni kohdistui siihen muutokseen, minkä ensimmäiset sijaislapset tuovat vanhemmuuteen ja perheeseen. Asiantuntijoiksi, ja haastattelututkimuksen kohderyhmäksi, valikoitui neljä juuri sijaisvanhemmaksi ryhtynyttä äitiä.

Tutkimuksen keskeisiä tuloksia olivat sijaisvanhempien kokema pelko lapsen menettämisestä ja sen vaikutus kiinnittymiseen, sijaisperheen biologisten lasten haasteellinen asema, ja sijaisperheen tuen riittämättömyys erityisesti sijoituksen alussa. Olin yllättynyt lapsen menettämisen pelon voimakkaasta läsnäolosta jopa silloin, kun lapsen ja biologisen suvun yhteys oli heikko, ja tapaamiset valvottuja. Huostaanotto ja sijoitus ovat lapsen elämässä niin voimia vieviä tapahtumia, että lapsi tarvitsisi sijaisvanhempiansa varauksettoman tuen, ja mahdollisuuden vastavuoroiseen kiinnittymiseen sijoituksen alusta alkaen.

Kenties haastattelujen välinen aika oli liian lyhyt, tai kysymykset olivat huonosti muotoiltuja, sillä minun oli välillä vaikea tavoittaa vastauksista prosessia, jota nimenomaan yritin löytää. Molemmilla haastattelukierroksilla oli samat teemat, jotta muutos olisi helpompi havaita. Toisaalta asian voi tulkita myös siten, että käsitykset sijaisvanhemmuuteen liittyen muotoutuvat varhain, ja pysyvät pitkälti samoina. Odotukset ja ajatukset niin perhettä, kiinnittymistä ja biologista sukua kuin sosiaalityötäkin kohtaan, säilyivät suurelta osin samoina, ja kenties vahvistuivat tutkimukseni aikana. Olisi erittäin mielenkiintoista tehdä kolmas haastattelukierros samoihin perheisiin parin vuoden kulluttua.

Vieraillessani sijaisperheissä, sain nauhoittamani puheen lisäksi kokemuksia tunnelmistä ja tapasin henkilökohtaisesti kaikki neljä lasta, jotka olivat muuttaneet perheet sijaisperheiksi. Se teki aineistostani monipuolisen ja sai toisaalta minut tuntemaan olevani erittäin yksityisellä alueella. Olen kiitollinen haastateltavilleni heidän kiinnostuksestaan tutkielmaani kohtaan, sekä mielenkiintoisista kommentteista ja kysymyksiini paneutumisesta kertovista ajatuksista. Olen parhaani mukaan varjellut tätä yksityisyyttä, sillä on eettinen velvollisuuteni huolehtia siitä, ettei arkaluonteisina pidettyjä asioita voi rapor-

tistani yhdistää tiettyyn haastateltavaan. Haastateltavien vähäinen lukumäärä lisää anonymiteetin säilyttämisen haasteellisuutta.

Sijaisvanhemmuuteen kasvamisen prosessi on sijaisvanhemmuuden mittainen matka. Tämä tutkimus tavoitti mielestäni jotakin oleellista siitä, mitkä seikat sijaisvanhemmuuden alussa tukevat onnistumista ja mikä asettaa jaksamisen koetukselle. Ammatillisena perhehoitajana, sijaisäitinä, olen tämän tutkimuksen toteuttamiseen mennessä kulkenut sitä matkaa lähes kuusi vuotta. Vanhemmuutta takana on jo yli seitsemäntoista vuotta. Vaikka sijaisvanhemmuuteni on vielä nuori, on siihen mahtunut jo monenlaisia kokemuksia. Tätä kertynyttä ymmärrystä ja kokemusta halusin hyödyntää tässä tutkimuksessa. Olen kuitenkin pyrkinyt pitämään omat ajatukseni ja kokemukseni erillään tutkimustuloksista johtopäätöksiin asti, ja tutkimuksen lopussa yritin hahmottaa sijaisvanhemmuutta laajemmassa yhteydessä.

Kiinnittymisen etenemiseen vaikuttaa lukuisat eri seikat. Muistan miettineeni kovasti ensimmäistä perhehoitolasta odotellessamme, että entä jos minun on vaikea pitää hänestä. En liene väärässä, jos arvelen sijoitettavien lasten liikkuvan ajatuksissaan samoilla linjoilla suhteessa tuleviin sijaisvanhempiin. Tässä asiassa täytyy olla armollinen sekä itselleen että lapselle. Henkilökohtainen mielipiteeni on, ettei energiaa kannata tuhлата sen kaltaisiin pohdintoihin kuin onko tämä tunne rakkautta, tai onko sijoitettu lapsi saman arvoinen minulle kuin itse synnyttämäni.

Toiveita täynnä olevan, seesteisen alkuvaiheen jälkeen elämä sijaislapsen kanssa saattaa muuttua. Lapsen voi olla vaikea ottaa vastaan edes mitään hyvää. Vanhempana on raskasta ottaa vastaan sitä vihaa ja hylkäämistä, kun lapsi ei uskalla heittäytyä aikuisten kannateltavaksi pelätessään itse tulewansa taas hylätyksi. Tämän vaiheen läpikäyminen on raskasta kaikille osapuolille, ja on omiaan aiheuttamaan epäonnistumisen pelkoa. Vaikka kiintymyssuhdeteoriaan perehtyneenä olen ymmärtänyt tämän kuuluvan asiaan, on sen työstäminen tunnetasolla vienyt voimia. Ymmärrän niitä sijaisvanhempia, joiden jaksaminen tiedon ja tuen puutteen vuoksi loppuu tähän. Samalla toivon, että sijaisvanhempien koulutuksen kehittäminen ja tehostettu työskentely sijoituksen alussa auttavat jaksamaan ja antavat toivoa.

Kokemukseni mukaan välittämisen välittäminen on perhehoidon onnistumisessa ja tu-

loksellisuudessa ensiarvoisen tärkeää. Biologisille lapsilleni on itsestään selvää, että he ovat minulle tärkeitä silloinkin kun joudun tiukemmin puuttumaan heidän tekemisiinsä ja asettamaan rajoja. Siksi he kestävät sen paremmin, ja voivat luottaa siihen, että tavoitteenani on heidän parhaansa. Sijoitettujen lasten kanssa tilanne on toinen, kunnes aikaa on kulunut riittävästi välittämisen välittymiseen. Kun vertaan kokemuksiani perhehoitosta ja laitoshoidosta, on päällimmäisenä erona kiinnittymisen mahdollisuus oikeaan perheeseen, yhteiskunnan perusyksikköön. Kasvatustyö perheessä on kiitollisempaa juuri sen vuoksi, että rajat voidaan asettaa uskottavammin välittämisen hengessä, yhteistä hyvää tavoitellen. Kasvatustyö ei ole silloin vain työtä lapsenkaan näkökulmasta.

Lastensuojelussa lapsen suojelun tulee olla kaiken toiminnan keskiössä ja lähtökohtana. Lapsen edun mukaista perhesijoituksessa on vastavuoroisen kiintymyssuhteen muodostuminen. Jos sijaisvanhemman pelko lapsen menettämisestä vaikuttaa vanhemman ja lapsen välille muodostuvan kiintymyssuhteen laatuun, asiaa ei voi vähätellä. Vaikka tutkimukseni kohdejoukko oli pieni, minkä vuoksi tulos ei ole suoraan yleistettävissä, pidän tulosta merkittävänä, sillä kaikki neljä perhehoitajaa uskoivat lapsen menettämisen pelon vaikuttavan kiintymiseen. Asiantila on monimutkainen ja vaatii lukuisten näkökulmien huomioimista, minkä vuoksi pidän sitä tärkeänä jatkotutkimuksen aiheena.

Tämä tulos on mielestäni varsin mielenkiintoinen. Estääkö menettämisen pelko myös sijaissisaria kiintymästä liikaa toisiinsa? Elämässä saattaa tapahtua yllätyksiä. On mahdollista, että sijaisvanhemmat eroavat tai kuolevat. On mahdollista, että tulee sota, tai vakava sairaus kohtaa. Jos näin käy, elämää suunnataan olemassa olevat realiteetit huomioiden parhaalla mahdollisella tavalla. Pitäisikö näin toimia myös sijoitetun lapsen mahdollisen kotiutumisen suhteen, ellei kotiuttaminen ole lähisuunnitelmissa?

Uusi (2008) lastensuojelulaki korostaa sijoitetun lapsen biologisen perheen mahdollisen jälleenyhdistämisen olevan keskeinen asia myös lapsen asiakassuunnitelmapalaverissa. Vaikka ymmärrän sen ajavan enimmäkseen niin sijoitetun lapsen ja hänen biologisen perheensä, kuin yhteiskunnankin etua, niin joskus paluu biologiseen perheeseen on niin epätodennäköinen, että ei voi välttyä sen pohtimiselta, mikä vaikutus lapsen mahdollisen kotiutuksen toistuvalla esillä pitämisellä on kiinnittymiseen sijaisperheessä. Lapsen ja hänen biologisten vanhempinsa edut saattavat olla ristiriidassa keskenään, eikä tätä huomioida riittävästi lapsen parasta ajatellen. Lastensuojelulain yksi tarkoitus lienee

turvata lapsen mahdollisuus kiintymyssuhteiden säilyttämiseen. Jos psykologista vanhemmuutta ei kuitenkaan ole lapsen ja hänen biologisten vanhempiensa välille syntynyt, tuntuu säännöllisten, tiheään toistuvien tapaamisten järjestäminen väkinäiseltä ja aikuisen, ei lapsen lähtökohdista syntyneeltä.

Yhdessä tutkimukseni perheistä sijaislapsen biologinen äiti vieraillee kolmen viikon välein pari tuntia kerrallaan sijaisperheessä. Suunnitelman mukaan lapsen kasvaessa tapaamiset voivat siirtyä biologisen äidin kotiin, kunhan edetään lapsen ehdoilla. Mielestäni lapsen etua pitäisi kyetä selkeämmin etsimään huomioimalla kukin lapsi yksilöllisesti omassa kontekstissaan. Tärkeämpää kuin väkinäisen tiiviin yhteyden muodostaminen biologisiin vanhempiin, on sekä lapsen, että biologisten vanhempien yksilöllinen tukeminen, ja siinä kokonaisuudessa lapsen turvallisimman ja parhaiten tervettä kasvua ja kehitystä tukevan paikan löytäminen. Jos kiintymyssuhde lapsen ja biologisen vanhemman välillä on jo syntynyt, on itsestään selvää, että sen säilymistä pitää vaalia ja yhteyttä tukea.

Osana perhehoidon laajempaa kehittämishanketta, tutkimukseni tulosten voi sanoa tukevan hankkeen tavoitteita sijoituksen alkuvaiheen tiiviimmän tuen tarpeesta. Hankkeeseen liittyen sijaisperheille järjestettävissä koko perheen koulutuksissa huomioidaan erikseen sijaisperheen biologiset lapset omina ryhminään. Tämä ei kuitenkaan yksin riitä, vaan mahdollisen erityisen tuen tarve pitäisi tiedostaa, ja sitä tarjota tarpeen mukaan. Ohjatut vertaisryhmät voisivat palvella tätä tarkoitusta suuremmilla paikkakunnilla.

Tutkimus vahvisti käsitystäni perheen mahdollisuuksista huostaan otetun lapsen menestyksellisenä sijoituspaikkana. Pelkkä perhesijoitus ei kuitenkaan turvaa sijoitetun lapsen oikeutta erityiseen suojeluun. Sijaisperhe tarvitsee itse tukea voidakseen antaa sitä lapselle. Sijaishuollon rakenteita uudistamalla ja perhehoidon strategioita parantamalla yhteiskunta voisi tehokkaammin hyödyntää perheiden resursseja, ja lapset oikeuttaan kasvaa perheessä.

Suomalainen perhehoito on suurten haasteiden edessä. Mallia muutokselle on haettu Englannista, missä sijaisvanhempien tuki suunnitellaan perheen tarpeita vastaavaksi ja perhehoitajat sitoutuvat koulutukseen. Sijaisvanhemmuuden koulutuspolkua kehitetään myös tässä perhehoidon kehittämishankkeessa.

8 LÄHTEET

Ahto, Anja – Mikkola, Pirjo 1999: Perhehoito lastensuojelussa. Lastensuojelun keskusliitto. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino oy.

Alasuutari, Pertti 1999: Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Jyväskylä: Gummerus KirjapainoOy.

- Bowlby, John 1953: Child care and the growth of love. London: Penguin books.
- Broden, Margareta 2006: Raskausajan mahdollisuudet. Therapie-säätiö. Gummerus Kirjapaino Oy.
- Charmaz, Kathy 2003: Grounded theory. Teoksessa Smith, Jonathan A(toim.) Qualitative Psychology. A practical Guide to Research Methods. London: Sage. 81-110.
- Etäpelto, Anneli – Vähäsantanen, Katja 2006: Ammatillinen identiteetti persoonallisena ja sosiaalisena konstruktiona. Teoksessa Etäpelto, Anneli- Onnismaa, Jussi (toim.) Ammatillisuus ja ammatillinen kasvu. Vantaa: Dark Oy. 26-49.
- Eskola, Jari – Suoranta, Juha 1988: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino
- Forsberg, Hannele 2003: Kriittistä näkökulmaa etsimässä. Teoksessa Forsberg, Hannele – Nätkin, Ritva: Perhe murroksessa. Helsinki: Gaudeamus Kirja.
- Goldstein, Joseph – Freud, Anna – Solnit, Albert J 1973: Beyond the Best Interests of the Child. London: Burnett.
- Haveri, Leena 2005: Verkostoja, jaettua vanhemmuutta, julkista yksityisyyttä – ammatillisuus perhekodissa. Sosiaalialan jatkotutkiminto. Lapsi-, nuoriso- ja perhe-työ. Opinnäytetyö.
- Helsinginkaupunki.Sosiaalivirasto2007:<http://www.hel.fi/wps/portal/Sosiaalivirasto/Artikkeli?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/fi/Sosiaalivirasto/Perheiden+palvelut/Lasten+sijaishuolto/Lasten+sijaishuolto/Perhehoito%20ja%20lomatoiminta/sijaish_perhehoito_pitkaaikainen>. Luettu 2.12.2007.
- Hughes, Daniel A 2006: Tie traumasta tervehtymiseen. Rakkauden herättäminen syvästi vaurioituneissa lapsissa. Tampere: Tammer-Paino.
- Hämäläinen, Helena 1998: Sijaisvanhemman käsikirja. Perhehoitoliitto ry. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.
- Janhunen, Tarja 2006: Perhehoitajille suunnattu keskustelutilaisuus 3.10.2006. Kallion virastotalo. Helsinki.
- Janhunen, Tarja 2007: Sijoitusten purkautuminen pitkäaikaisessa perhehoidossa. Helsinki: Perhehoitoliitto ry.
- Julkunen, Raija 2006: Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Stakes. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kalland, Mirjam 2001: Kiintymyssuhdeteorian klininen merkitys: soveltaminen erityistilanteissa. Teoksessa Sinkkonen, Jari – Kalland, Mirjam (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino Oy.198-233.

- Kalland, Mirjam 2006: Lukijalle. Teoksessa Broden, Margareta. Raskausajan mahdollisuudet. Therapie-säätiö. Gummerus Kirjapaino Oy.
- Ketola, Jari 2008: Uusia mahdollisuuksia. Perhehoito 1/2008. 3.
- Ketola, Jari 2005: Sijaisperhetoiminnan suunnitelmallinen organisointi ja sijaisperheiden tukeminen. Teoksessa Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Laituri-Projekti. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. Lastensuojelun keskusliitto. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 125-142.
- Keso, Pirjo – Silvonen, Jussi 1999: Grounded theory aineistolähtöisen analyysin mallina. Psykologia 34. 88-96.
- Koskela, Hannu 2007: Grounded theory. Opettajien opiskelijakäsitysten analyysiä. Teoksessa Syrjäläinen, Eija – Eronen, Ari – Värri, Veli-Matti (toim.) Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy. 91-109.
- Känkänen, Päivi – Laaksonen, Sari 2006: Selvitys sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeista. Lastensuojelun kehittämisohjelma. <<http://www.sosiaaliportti.fi/File/7d9702b1-7343-49cf-a3e8-36d4ceb9ead1/Loppuraportti.pdf>> Luettu 29.11.2006
- Laine, Terhi 2007: Kvalitatiivisten aineistojen käsittely tutkimus- ja kehitystyössä. Luento. 19.4.2007. Helsinki
- Lasten ja nuorten perhehoito 2007: Esite. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
- Lastensuojelu. Suomen virallinen tilasto. Sosiaaliturva 2007. Stakes. <http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2007/Tt13_07.pdf> Luettu 7.1.2008.
- Lastensuojelulaki <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>> Luettu 3.2.2008.
- Lehtomaa, Merja 2005: Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: Haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa Perttula, Juha – Latomaa, Timo (toim.) Kokemuksen tutkimus. Helsinki: Dialogia. 163-194.
- Lindqvist, Martti 1990: Auttajan varjo. Keuruu. Otava.
- Luomala, Juha 2005: Perhehoitoliiton jäsenkysely. Julkaisematon lähde. Tiivistelmä raportoitu Perhehoito-lehdessä 5/2005.
- Manninen, Nina 2001: Vanhemmaksi vanhemman paikalle. Sijaisvanhempien kokemuksia tehtävästään. Pro Gradu –tutkielma. Yhteiskuntapolitiikka. Yhteiskuntatieteiden

ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto.

- Mantila, Ritva 2008: Puheenvuoro perhehoitoseminaarissa eduskunnassa 5.3.2008. <www.perhehoitoliitto.fi/ajankohtaista/index_ajankohtaista.htm> Luettu 22.3.2008.
- Marin, Marjatta 1994: Perhe ja moraali: vuosisata perhekeskustelua. Teoksessa Virkki, Juha (toim.) Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin. Juva: WSOY. 10-23.
- Myllärniemi, Annina 2007: Lastensuojelun perhetyö ammattikäytäntönä. Heikki Waris – instituutti. Soccan ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja.
- Orona, Celia J 1997: Temporality and Identity Loss Due to Alzheimer’s Disease. Teoksessa Strauss, Anselm – Corbin, Juliet (toim.) Grounded Theory in Practice. London: Sage.
- Peltonen, Irkka 2004: Lastensuojelun eettiset kysymykset. Teoksessa Puonti, Annamaija – Saarnio, Tuula – Hujala, Anne: Lastensuojelu tänään. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 320-334.
- Perhehoitajalaki. 312/1992. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1992/19920312>> Luettu 13.12.2007.
- Perhehoitoliitto 2008: <www.perhehoitoliitto.fi> Luettu 3.3.2008.
- Pesäpuu 2008: <<http://www.pesapuu.fi/index.phtml?s=475>>Luettu 2.3.2008.
- Pirkanen, Eija 2007: Sijaisvanhempien kokemuksia jaetusta vanhemmuudesta. Pro – gradu tutkielma. Sosiaalityö. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampereen yliopisto.
- Pohjola, Kirsi 2005: Perhe ja lapsen perhe. Teoksessa Reijonen, Mikko (toim.) Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot. Keuruu: PS-kustannus.
- Pösö, Tarja, 2004: Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa Puonti, Annamaija – Saarnio, Tuula – Hujala, Anne: Lastensuojelu tänään. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 202-213.
- Ritala-Koskinen, Aino 2001: Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista.
Helsinki: Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001
- Ritala-Koskinen, Aino 2003: (Uus)perhe lapsen silmin. Teoksessa Forsberg, Hannele – Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Helsinki: Gaudeamus Kirja. 121-139.
- Saarinen, Suvi 2006: Arjen ammatilliset – sijaisvanhemmuus työnä. Pro gradu-tutkielma. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto.
- Salo, Irja 2007: Sijaisvanhempien kokemuksia sijaisvanhemmuuden erityisyydestä ja

- voimaantumisen mahdollisuuksista. Pro gradu-tutkielma. Kasvatustieteen laitos.
Kasvatustiede. Helsingin yliopisto.
- Salo, Saara 2002: Kiintymyssuhteen merkitys elämänkaaren aikana. Teoksessa
Sinkkonen, Jari (toim.) Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle.
Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö. 44-77.
- Schmitt, Florence 2002: Riittävän hyvä vanhemmuus. Teoksessa Sinkkonen, Jari –
Kalland, Mirjam (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Van-
taa: Tummavuoren kirjapaino Oy.
- Sinkkonen, Jari 2004: Kiintymyssuhdeteoria – tutkimuslöydöksistä käytännön
sovellutuksiin. Katsaus. Duodecim 120. 1866-1873.
- Sinkkonen, Jari – Kalland, Mirjam (toim.) 2001: Varhaiset ihmissuhteet ja niiden
häiriintyminen. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino Oy.
- Tiittula, Liisa - Ruusuvuori, Johanna 2005: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus.
Teoksessa Tiittula, Liisa – Ruusuvuori, Johanna (toim.) Haastattelu. Tutkimus,
tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino. 22-56.
- Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli 2002: Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi.
Jyväskylä: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Vainio, Sirpa - Rabb, Harriet 2007: Suunnitelmallinen perhehoito. Varsinais-Suomen ja
Pirkanmaan alueelliset kehittämishankkeet.
- Valkonen, Leena 1995: Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonoorten
vanhempisuhteet. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy
- Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit. Laituri-projekti 29.11.2004.
<http://www.lskl.fi/tiedostot/folder_7/6hVNNka5.pdf> Luettu 7.1.2008.
- Vinterhed, Kerstin – Börjeson, Bengt – Cederström, Anita – Fredin, Erik – Hessle,
Marie – Hessle, Sven 1981: Barn i kris. En bok om barn och separation. Stock-
holm: Almqvist & Wiksel.

Sähköposti sijoittajasosiaalityöntekijöille:

Hei!

Olen Heidi Kaipio, Helsingin kaupungin ammatillinen perhehoitaja ja suoritan Stadiassa ylempää ammattikorkeakoulututkintoa. Opintoihini liittyy opinnäytetyö, jonka toteutan osana Helsingin kaupungin perhehoidon kehittämishanketta 2006-2008. Tarkoitukseni on pureutua sijaisvanhemmuuteen kasvamisen prosessiin, mikä on tämän laajemman perhehoidon hankkeen yksi osa-alue.

Tutkimukseen sisältyy kaksi haastattelua kullekin tutkimukseen osallistuvalla perhehoitajalle/sijaisvanhemmalle. Ensimmäinen olisi tarkoituksenmukaista toteuttaa sijoituksen alkuvaiheessa, mielellään helmikuun 2007 loppuun mennessä ja toinen alkusyksystä. Haastattelut toteutan sijaisperheen kotona.

- Tutkimukseen suostuvia perheitä toivoisin löytyvän viisi kappaletta.
- Perheessä tulee olla jo biologisia lapsia, jotta vanhemmuus sinänsä ei ole uusi asia.
- Nyt sijoitettavan lapsen tulee olla ensimmäinen sijaislapsi.
- Toivoisin perheiden sijoittuvan kohtuullisen lähelle Helsinkiä.

Lähestyessänne mahdollisia tutkimukseen osallistuvia perheitä heille voisi antaa seuraavan tiedotteen:

Olen Heidi Kaipio ja opiskelen sosiaaalialalla jatkotutkintoa. Olen itsekin toiminut perhehoitajana ja minua kiinnostaa kovasti sijaisvanhemmuuteen kasvaminen. Tähän aiheeseen liittyen toteutan opinnäytetyöni. Tutkimukseen sisältyy kaksi haastattelua; ensimmäinen pian sijoituksen jälkeen, alkuvuodesta 2007 ja toinen syksyllä. Haastattelut tulen tekemään sijaisperheen kotiin. Tutkimukseni on luottamuksellinen.

Vastaan mielelläni mahdollisiin kysymyksiin.

puh. 050-5582077
heidi.kaipio@arabianranta.com

LIITE 2

1 (2)

Perhehoitajien ensimmäisen temahaastattelun runko

Teema 1. PERHE

Kun perheeseen tulee uusi jäsen, se rakentuu uudelleen. Myös sijoitetulta lapselta vie oman aikansa ennen kuin löytää paikkansa perheessä.

- Miten teidän perheessä tämä on lähtenyt liikkeelle?
- Entä uudet sisarussuhteet, miten lapset ovat suhteessa toisiinsa?
- Millä tavalla lapsi on vaikuttanut parisuhteeseen?
- Ovatko perheen arjen rutiinit muuttuneet?

Teema 2. BIOLOGISET VANHEMMAT JA SUKU, MENNEISYYS

Sijoitetut lapset tuovat mukanaan koko henkilökohtaisen historiansa. Koulutuksessa puhutaan lapsen taustan ja biologisen perheen tärkeydestä.

- Millä tavalla biologisten vanhempien olemassa olo tai muut yhteydet sukuun näkyvät teidän perheessä?
- Kuinka tiheää on yhteydenpito?
- Näkyykö menneisyyden kokemukset lapsen arjessa?
- Puhuuko lapsi menneistä?
- Mitä hän ajattelee siitä miksi on nyt teillä?
- Kuvaile jotain tilannetta

Teema 3. SIJAISVANHEMMAN IDENTITEETTI

Sinä olet nyt sitten sijaisäiti/-isä.

- Kuinka pitkään olet ollut sijaisvanhempana?
- Mikä sai sinut ryhtymään perhehoitajaksi?
- Mitä luulet työn pitävän sisällään?
 - o uhkat
 - o riskit
 - o mahdollisuudet
 - o vahvuudet
- Mitä odotuksia ja toiveita sinulla on sijaisvanhempana?
- Mitä eroa on vanhemmuudessa ja sijaisvanhemmuudessa?
- Mitä ajatuksia ratkaisunne on herättänyt omissa sukulaisissanne?
- Mitä odotuksia ja toiveita sinulla on sosiaalityöntekijältä?
- Mistä saat tukea ja apua?

Teema 4. KIINNITTYMINEN

Koulutuksessa on puhuttu lapsen kiinnittymisestä perheeseen.

- Millä tavalla näky/näkykö että lapsi kuuluu perheeseen?
- Miten kiinnittyminen on mielestäsi lähtenyt liikkeelle?
- Kuvaile jotain tilannetta
- Miten uskot että prosessi etenee?
- Jos kiinnittyminen on ongelmallista, mistä saat apua?

Perhehoitajien toisen teemahaastattelun runko

Teema 1. PERHE

Edellisellä kerralla puhuttiin siitä, kuinka perhe rakentuu uudelleen uuden perheenjäsenen myötä.

- Kuinka tämä on teillä edennyt?
- Millä tavalla perheen biologiset lapset kokevat sijaissisaren?
- Onko heitä valmennettu riittävästi sijaissisaren tuloon?
- Millä tavalla lapsi on vaikuttanut parisuhteeseen?

Teema 2. BIOLOGISET VANHEMMAT JA SUKU, MENNEISYYS

- Miten yhteistyö on sujunut?
- Kuinka lapsi asettaa itsensä sijaisperheen ja biologisen suvun välissä?
- Minkälaisia tunteita lapsen biologinen suku ja yhteydet heihin on herättänyt?

Teema 3. SIJAISVANHEMMAN IDENTITEETTI

- Mitä nyt ajattelet siitä miten sijaisvanhemmuus eroaa ns. tavallisesta vanhemmuudesta? Kerro esimerkki
- Ajatteletko että sijaisvanhemmuuteen sisältyy vanhemmuuden lisäksi ammatillinen ulottuvuus?
- Onko sosiaalityö toiminut toiveiden mukaisesti?
- Toivoisitko sosiaalityöntekijän huomioivan enemmän perheen biologisia lapsia?
- Mikä on yllättänyt sijaisvanhemmuudessa?
- Mitä ajattelet tällä hetkellä työn pitävän sisällään?
 - uhat
 - riskit
 - mahdollisuudet
 - vahvuudet
- Mistä saat tukea ja apua?

Teema 4. KIINNITTYMINEN

- Miten kiinnittyminen lapsen kanssa on edennyt?
 - o onko sujunut odotusten mukaisesti?
 - o kerro joku esimerkki
 - o tunnetko, että tarvitset apua kiinnittymiseen liittyvissä pulmissa?

Koska sijoituspäätös tehdään aina toistaiseksi voimassa olevaksi, se sisältää mahdollisuuden siitä että sijaisperhe joutuukin joskus luopumaan lapsesta.

- Minkälaisia ajatuksia tämä herättää?
- Näkyykö se arjessa?
- Jos on tämmöinen luopumisen pelko, voiko se vaikuttaa siihen uskaltaako kiintyä lapseen täysillä?
- Miten uskot kiinnittymisprosessin etenevän?

Pitkäaikaisen perhehoidon prosessit:

sijoituksen	alkuvaihe (0-2v)	keskivaihe	itsenäistymisvaihe
sijaisvanhemman prosessi	pk1_pk2_pk3_____tk4_____		
	ooooo		
lapsen prosessi	pk1_pk2_pk3_____tk4_____tk5_____tk6_____		
	ooooo		
syntymävanhemman prosessi		x	tk5_____
sosiaalityön prosessi	+++++++		_____

Selitteet:

pk1: peruskoulutus 1. Teemana uusi, muuttunut perhe.

pk2: peruskoulutus 2. Teemana lapsen verkosto ja yhteydenpito.

pk3: peruskoulutus 3: Teemana sijaisvanhemman jaksaminen, voimavarat ja vahvuudet.

pk4: Sijoitettujen lasten leiri. Lasten kesäleiriä edeltää koko sijaisperheen viikonloppu keväällä, lasten kesäleirin jälkeen on koko sijaisperheen viikonloppu syksyllä.

tk5: perheleiri. Leirille osallistuvat sijoitetut lapset syntymävanhempiensä kanssa.

tk6: sijoitettujen murrosikäisten leiri, erikseen tytöille ja pojille. Mahdollisesti koulutus-päivä sijaisvanhemmille.

o: intensiivinen ensimmäisen vuoden työskentely (kotikäynnit perhekotiin).

x: syntymävanhempien ryhmät

+: prosessinohjausryhmät sosiaalityöntekijöille.

TAULUKKO 1.

Swot-analyysi. Ensimmäinen haastattelu.

<p style="text-align: center;">VAHVUUDET</p> <ul style="list-style-type: none"> • Omasta elämäkokemuksesta ammentaminen <ul style="list-style-type: none"> • Rikastuttaa perhettä • Maailmankatsomus avartuu 	<p style="text-align: center;">HEIKKOUEDET</p>
<p style="text-align: center;">MAHDOLLISUUDET</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uudenlaiset ihmissuhteet • Omien vahvuuksien löytäminen <ul style="list-style-type: none"> • Saada lapsi • Saada isompi perhe • Saada lapsen lapsia • Huomata, että toisen lapsen voi kiintyä • Näyttää biologisille lapsille että näinkin voi toimia • Opettaa biologiset lapset sosiaalisemmiksi ja suvaitsevammiksi • Sijaislapsella mahdollisuus olla yhdenvertainen biologisten lasten kanssa 	<p style="text-align: center;">UHAT</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vaikeudet sijaislapsen kanssa <ul style="list-style-type: none"> • Perheen ongelmat • Väkivaltaiset biologiset vanhemmat • Riitaisuus biologisten vanhempien kanssa <ul style="list-style-type: none"> • Sosiaalijärjestelmä purkautuu • Biologinen suku ”rikkoo” lapsen kun ei anna rauhaa • Ratkaisu väärin biologisia lapsia kohtaan • Epäonnistuminen: Lapsi ei löydä paikkaansa tai oleminen hyvin vaikeaa <ul style="list-style-type: none"> • Lapsi kotiutetaan • Todennäköinen kotiutus kariutuu ja lasta pompotellaan • Sijoitus purkautuu ja sijaisisuus päättyy <ul style="list-style-type: none"> • Lapsesta luopuminen

TAULUKKO 2.

Swot-analyysi. Toinen haastattelu.

<p style="text-align: center;">VAHVUUDET</p> <ul style="list-style-type: none"> • Biologiset lapset avarakatseisempia ja suvaitsevampia • Stressin sietokyky kasvanut • Henkinen vahvistuminen <ul style="list-style-type: none"> • Oma suvaitsevaisuus <ul style="list-style-type: none"> • Kasvu ihmisenä • Käytännön tieto • Oman elämäkokemuksen hyödyntäminen • Työkokemus erityiskoulusta 	<p style="text-align: center;">HEIKKOUEDET</p>
<p style="text-align: center;">MAHDOLLISUUDET</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hyöty terapiasta • Lapsen myönteinen kehitys <ul style="list-style-type: none"> • Saa vertaistukea • Saa verkostoa 	<p style="text-align: center;">UHAT</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sijaislapsen biologinen isä • biologisten vanhempien oikeus suurempi kuin lapsen • Poliittinen uhka: Systeemi häviää • Biologisten lasten pahoinvointi